

Het LAND van AALST

THEMANUMMER

De stadsgezichten van Philips de Dijn - 1626

Jaargang LXXI • 2019

Nummer 1

Het LAND van AALST

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging 'Het Land van Aalst', met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Provincie Oost-Vlaanderen, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

Elektronische versie:

Gratis op de website

Lidgeld van de vereniging:

Leden: €10 • Steunende leden: € 20

Lidgeld van de vereniging

+ gedrukte versie:

Leden: €30 • Steunende leden: € 40

Te storten op:

IBAN BE33 3930 30327646 • BIC: BBRUBEBB

t.a.v. Het Land van Aalst,
Asserendries 118, 9300 Aalst

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het 'Land van Aalst' in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oost-Vlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren † Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en † Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens † Arthur Broeckaert, † Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), † Jozef Van Cleemput, † Jozef De Brouwer, † Valère Gaublomme, † Frits Van Acker, † Basiel Boel, † Marcel Cornelis en † Jules Pieters. Latere voorzitters waren † Jozef Borremans (1953-1954), † Frits Courteaux (1963-1980) en † Luc De Rijck (1980-1984).

Het bestuur van de vereniging:

Luc Robijns • *voorzitter*
Marcel Cock • *ondervoorzitter*

Bart Cherreté, Lieve De Mecheleer,
Tom De Ridder, Luc Geeroms, Michel
Iguar Pacheco, Marc Uyttersprot,
Geert Van Bockstaele, Mieke Van
Damme, Dirk Van de Perre, Wouter
Van Der Spiegel, Georges Vande
Winkel, Reinoud Vermoesen, Wilfried
Vernaeye.

Redactiesecretariaat:

Reinoud Vermoesen
reinoud.vermoesen@uantwerpen.be

Ledenadministratie en algemene correspondentie:

Mieke Van Damme
*Asserendries 118, 9300 Aalst • tel.
053 21 63 30 • e-mail: vdmieke@skynet.be*

De vereniging is lid van het 'Oost-Vlaams Verbond van de Kringen der Geschiedenis'. Het logo werd ontworpen door Bram Overlaet. Het representeert het wapenschild van de twee steden Aalst en Geeraardsbergen, met verwijzing naar de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

hetlandvanaalst@gmail.com • <http://www.hetlandvanaalst.be>

Vlaanderen

Stad Aalst

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Asserendries 118, 9300 Aalst.

Vormgeving: Kim Overlaet • Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke
ISSN 0778-7731

De Riemaecker
PRINTING

De stadsgezichten van de landmeter in kaart gebracht. Philips De Dijn 1626

Reinoud Vermoesen, Georges Vande Winkel en Gabriël Redant

Met deze eerste aflevering van 2019 testen we de limieten af van onze vereniging, letterlijk en figuurlijk. Allereerst hebben we na jaren van intense voorbereiding, de eerste stappen gezet naar een vrij raadpleegbaar, digitaal tijdschrift. Zoals aangegeven, zullen we zeker in de komende jaren nog steeds instaan voor een papieren uitgave, maar het voornaamste doel is dat we onze collectieve kennis met een zo breed mogelijk publiek willen delen. Vandaar de keuze voor een elektronische publicatie in *open access*. Vervolgens verkennen we ook de limieten van ons werkgebied. Door voort te bouwen op het jubileumnummer over Philips de Dijn, met een focus op zijn stadsgezichten, kunnen we ook de naburige, aangrenzende steden Dendermonde, Gent, Lessen en Oudenaarde in beeld brengen bovenop de steden en marktplaatsen die in het historische Land van Aalst lagen: Aalst, Geraardsbergen, Ninove, Ronse en Zottegem. Dankzij de expertise van de auteurs én dankzij de mogelijkheden van een digitale verwerking, is met dit nummer een brug geslagen naar het verleden met een blik naar de toekomst.

De rode draad van dit nummer is duidelijk. Niet alleen willen de verschillende auteurs een accuraat beeld geven van wat De Dijn weergeeft, ook raken ze belangrijke vragen aan die hier al deels worden beantwoord: waarom hanteert Philips de Dijn zijn perspectief *op het zuiden*? Waarom beeldt hij bepaalde gebouwen af en waarom andere niet? Deze focus op de taal van het beeld past in een bredere trend die zich in het geschiedenisonderzoek manifesteert.

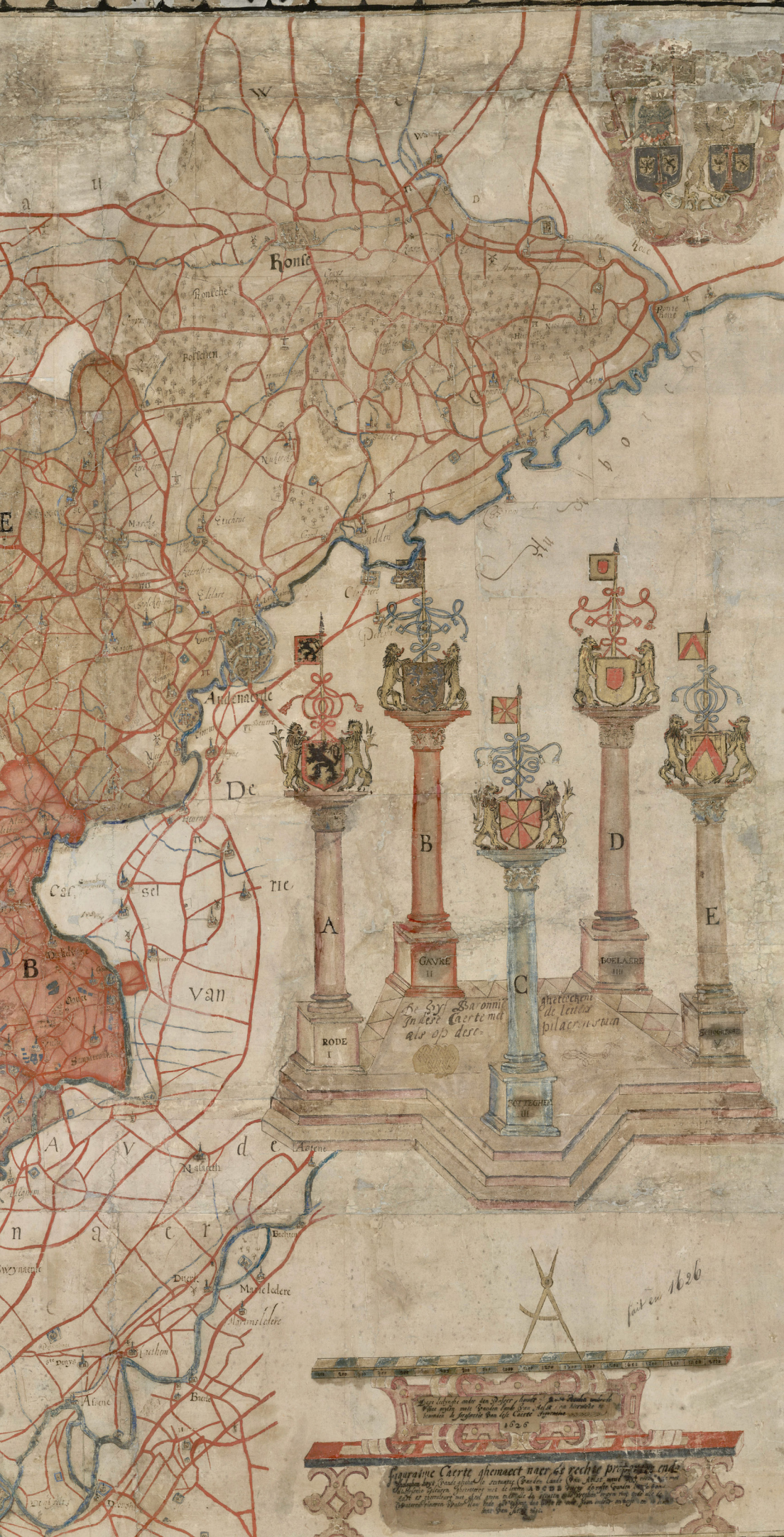
Sinds het begin van de jaren 1980 is de invloed van de *pictorial turn* onmiskenbaar voelbaar in de humane wetenschappen.¹ Zo ook hanteren onderzoekers in het historisch onderzoek het iconografisch materiaal als een volwaardige bron. De groeiende wetenschappelijke aandacht voor beeldcultuur, voor de mogelijkheden van het bronmateriaal maar ook voor de beperkingen van de (interpretatie van) beelden, leidde tot de ontwikkeling van een eigen methodologische aanpak, gekenmerkt door categorisering van zorgvuldig gekozen elementen (*content analysis*) en de studie van de betekenis van 'tekens' (semiotiek). Daarnaast maakt de *spatial turn* die zich manifesteerde eind de jaren 1990, dat historici zich steeds scherper van bewust zijn dat de ruimte 'een sociaal productieve categorie is, die actief ingrijpt op de samenleving en die onderliggende productieverhoudingen reproduceert en fixeert. Ruimte is als dusdanig niet enkel fysiek, maar ook ideologisch'.² Dit houdt dus een duidelijke waarschuwing in. Er moet dus niet enkel aandacht gaan naar wát staat afgebeeld, maar ook naar wáárom dit gebeurde. Of in andere bewoordingen, de representatie van ruimte en dus concreet van grenzen, gebouwen, wallen, poorten, kerken enzovoort reproduceert een bepaalde maatschappelijke orde volgens de ogen van de opdrachtgever of de 'maker'.³

Niet alleen de trends in het historisch onderzoek zijn van tel, ook in de geografie hebben zich belangrijke transformaties voorgedaan die maken dat we op een andere manier naar dezelfde bronnen kijken, dan enkele decennia geleden. In de *new cultural geography* brak men met de meer beschrijvende aanpak en gingen onderzoekers voluit voor de deconstructie van de representatie van ruimte. De (reproductie van) ruimte was immers een tekst die invloed uitoefende op de maatschappij.

Figurative Caerte (...) vanden lande van Aelst, 1626

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

In het licht van bovenstaande transformaties zijn de bijdragen in dit tijdschrift bijzonder. Wat verder voor het voetlicht komt, is een sterk staaltje van interdisciplinariteit. Kennis over de cartografische representatie van het Land van Aalst, specifiek over het oeuvre van landmeter Philips de Dijn, wordt immers gecombineerd met de kennis van de taal van het beeld én met de feeling voor de historische context van het onderzoeksgebied. Er wordt voortgebouwd op de immense ervaring die leden van de Vereniging in de afgelopen decennia hebben geaccumuleerd, met een voorlopig orgelpunt de verzamelbundel over Philips de Dijn.⁴ In deze bijdragen staan niet zo zeer de cartografische output of het oeuvre van De Dijn centraal, wel de stadsgezichten die hij produceerde op de bijzondere kaart van het Land van Aalst uit 1626. En net zoals Dirk Van de Perre en Georges Vande Winkel al aangaven in die jubileumuitgave, is hier enkel sprake van een *work in progress*. Dankzij de verschillende auteurs is het mogelijk om ruimtelijke elementen nauwkeurig te identificeren en te beschrijven. Andere vragen blijven echter nog onbeantwoord. Laat net dit nu een uitnodiging zijn voor toekomstige auteurs!

1. Jelle DE ROCK, *Beeld van de stad. Picturale voorstellingen van stedelijkheid in de laatmiddeleeuwse Nederlanden*, onuitgegeven Proefschrift, departement Geschiedenis, Universiteit Antwerpen, 2011, 15.

2. Jelle DE ROCK, "De stad verbeeld: de representatie van stedelijke ruimte in de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd: een status quaestionis", *Stadsgeschiedenis*, 7/2, 2012, 248-261. Jelle DE ROCK, *Beeld van de stad*, 18.

3. Peter ARNADE, Martha HOWELL en Walter SIMONS, "Fertile spaces. The productivity of urban space in Northern Europe", *The journal of interdisciplinary history*, 32/4, 2002, 515-548. Jelle DE ROCK, *Beeld van de stad*, 18.

4. Georges VANDE WINKEL (red.), *Philips de Dijn (+1665). Cartograaf. Landmeter. Mathematicus*, Het Land van Aalst, nr. 4/70, Aalst: 2018.

Wilfried Vernaeve

De Denderstad Aalst speelde samen met Geraardsbergen de eerste viool in de kasselrij Land van Aalst. Als hoofdplaats herbergde ze de zetel van het kasselrijbestuur en in de vroegmoderne tijd was Aalst de belangrijkste marktplaats van de regio. Het stadsgezicht levert een aantal interessante vaststellingen op, maar even boeiend is wat Philips de Dijn niet afbeeldde. Een overzicht.

1 Burcht

Ook 'Berch van Aelst' genoemd. Dit is een motte waar de burggraaf van Aalst zijn burcht had.

2 Sint-Martinuskek

De enige parochiekerk van Aalst tot in de negentiende eeuw. De kerk heeft hier een toren, hoewel dit bij Sanderus niet het geval is. De kerk bevindt zich dicht bij de Nieuwe brugghe, die van de Vismarkt over de Dender naar het eiland tussen Dender en 'Oude Dender' (deel van stadswal) leidt.

3 Schepenhuis – Belfort

Het Schepenhuis vertoont op de zijkant vier traveeën. De westzijde suggereert een ingang deur of -poort. Daarachter rijst de belfortoren op met rondgang vanwaar de stadswachters 's nachts waakten over de rust in de stad en zo nodig brandalarm konden slaan.

4 Karmelieten

De kerk van het Karmelietenklooster grenst aan de Veemarkt, het plein tussen het klooster en de Nieuwstraat. Deze kerk is het enige gebouw dat duidelijk op het plan is weergegeven.

5 Begijnhof en kerk

De begijnhofkerk is groter ingetekend dat ze in werkelijkheid was. Een huisje voor de kerk suggereert het pleinbegijnhof, waarrond de huisjes van de begijnen opgetrokken zijn.

6 Molenstraatpoort

De Molenstraatpoort wordt geflankeerd door twee torens.

7 Molenstraatbrug

Wordt meestal Sint-Annabrug genoemd naar het Lieve-Vrouwkapelletje bij deze brug op de rechteroever van de Dender. Molenstraatbrug en Molenstraatpoort zijn verbonden door de Molendries.

8 Pontstraatpoort

Pontstraattoren en -brug zijn gesitueerd aan het begin van de steenweg naar Brussel.

9 Zoutstraatpoort

Op het einde van de Korte Zoutstraat treffen we de Zoutstraatpoort aan met vier imposante torens.

10 Nieuwstraatpoort

Bij de Nieuwstraatpoort onderscheiden we op het plan het poortgebouw.

11 Kattestraatpoort

Deze poort heeft twee torens. De doorgang is zichtbaar.

12 Grauwzusters

In de Nazarethstraat (het eerste stuk van de Hoogstraat) onderscheiden we een gebouw dat we herkennen als het klooster van de Grauwzusters of Theresianen.

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

- Land van Aalst
1. Burcht
 2. Sint-Martinuskerk
 3. Schepenhuis/ Belfort
 4. Karmelieten
 5. Begijnhof en kerk
 6. Molenstraatpoort
 7. Molenstraatbrug
 8. Pontstraatbrug
 9. Zoutstraatbrug
 10. Nieuwstraatpoort
 11. Kattestraatpoort
 12. Grauwzusters

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

STRATEN INTRA MUROS EN WEGEN EXTRA MUROS

Het stratenplan is duidelijk herkenbaar en omvat de vijf hoofdstraten of wijken *intra muros*:

- Molenstraat

De Molenstraat geeft uit op de Grote Markt. De Werf is evenals de vier watermolens op de Dender niet op dit plan aangegeven evenmin als de Werfkapel.

- Pontstraat

Dit is de straat tussen de Sint-Martinuskerk en de Pontstraatpoort. Het traject van deze straat is moeilijk te herkennen.

- Zoutstraat

De Lange Zoutstraat splitst op het einde in de Korte Zoutstraat en de Nazarethstraat. Het Sluierstraatje (Prochiaenstraatje) is niet te traceren. Aan de westzijde van deze straat bevindt zich het Sint-Jorisstraatje dat met een hoek van 90° overgaat in het Karmelietenstraatje tegenover de Karmelietenkerk, eindigend op de Veemarkt.

- Nieuwstraat

Heeft als zijstraten het Keyserstraatje en op het einde (naast de Nieuwstraatpoort) de Korte Ridderstraat (in de volksmond de Kat).

- Kattestraat

Deze straat wordt gedwarst door de (Lange) Ridderstraat en de Peperstraat, die uitkomt in de Kapellestraat.

WATERWEGEN

- In het zuidwesten duikt de Meuleschettebeek (Siesegembeek – Hoezebeek) op die (grotendeels overwelfd) in de nabijheid van het huidige station uitmondt in de Dender.

- Twee bolwerken zijn zichtbaar: een naast de Kattestraatpoort waar de vestingsmuren van de stad het zwakst is en een in de buurt van de Nieuwstraatpoort. Sanderus tekent op zijn stadplan van Aalst zeven bolwerken.

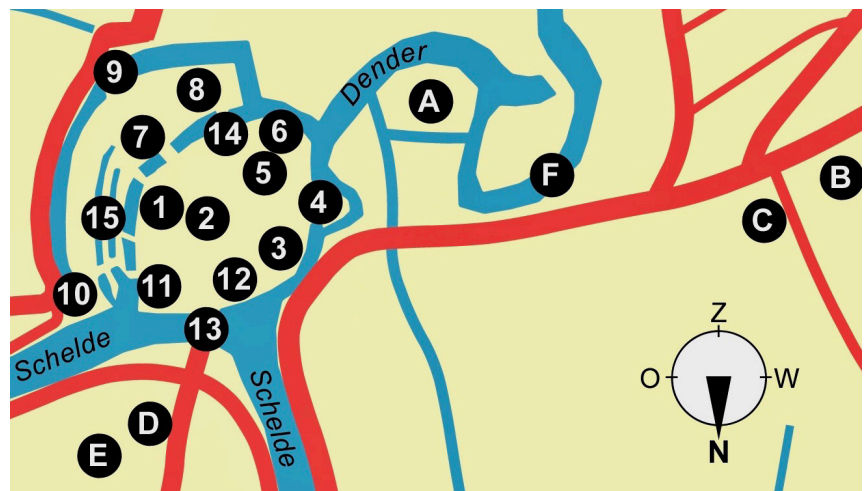
CONCLUSIE

Dit plan geeft de indruk dat de maker ervan moeite gehad heeft om de belangrijkste elementen in de beperkte oppervlakte te persen. Daardoor is de situering soms onnauwkeurig en veelal schematisch, wat een beschrijving niet gemakkelijker maakt.

De kaart is merkwaardig omwille van datgene wat er *niet* op vermeld is. Zo komt de Kapellepoort met de Scherrewerretoren niet voor op het plan (hoewel die reeds in 1408 van bij het Wilhelmiatenklooster overgeplaatst was naar de Kapellestraat) en evenmin als het klooster van de Zwarte Zusters. De Lange Zoutstraat splitst op het einde onmiddellijk in de Korte Zoutstraat en de Klapstraat, hoewel deze laatste pas een eind in de Nazarethstraat en Hoogstraat begint. Men zou van een landmeter toch een nauwkeuriger beeld verwachten.

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

Land van Dendermonde

1.	Belfort met Hallen (stadhuis)	13.	Scheldebrug of "langhe brughe"
2.	Vleeshuis	14.	Sint-Rochuskapel
3.	O.-L.-Vrouwecollegiale	15.	Oude Vest
4.	Sint-Blasiusgasthuis	A.	Abdij van Zwijveke
5.	Zwarte-Zusterklooster	B.	Kerk van Appels met molen
6.	Korenwindmolen op het Akkerveld	C.	Appels, Sint-Rochuskapel
7.	Sint-Giliskerk binnen de muren	D.	Kerk van Grembergen
8.	Begijnhof	E.	Grembergen, oliewindmolens op het Zand
9.	Brusselse poort	F.	De domaniale watermolens van de Nieuwburcht
10.	Mechelse poort		
11.	Spaans kasteel (met kapel)		
12.	Veer- of Wase poort		

Dendermonde 1626

Jozef Dauwe

In de linker benedenhoek van de kaart is de stad Dendermonde en haar omgeving afgebeeld. Zoals op de rest van de kaart is dit gezicht op Dendermonde naar het zuiden georiënteerd. De ingekleurde pentekening vertoont een figuratieve plattegrond van de stad vanuit een vogelperspectief met een noordelijk gezichtspunt. Rond de stad zijn de waterlopen en hoofdwegen afgetekend; de dorpskerken en belangrijke kapellen zijn met opstellen in scheve parallelprojectie weergegeven. Alles staat tegen een witte ondergrond omdat dit gebied buiten het Land van Aalst lag. In de omgeving van de stad zijn de kerken van Denderbelle, Mespelaer (Mespelare), Auweghem (Oudegem), Schoonaerde (kerk en molen), Appels (kerk en molen), Gremberghen (kerk en vier molens) en Vlassenbrouck in opstand getekend en in het Vlaams aangeduid. Evenzo Wiese (kasteel en molen) en Swyneke (sic) Cloostere (de abdij van Zwylveke).

De grachten die de stad omgorden zijn blauw ingekleurd; de versterkte en gebastioneerde stadsmuren zijn daarentegen niet weergegeven. De loop van Schelde en Dender zijn eveneens opgehoogd met blauwe verf. Ook de Oude Vest-site, die destijds met haar twee smalle grachten als een uitgerokken boemerang door het zuidwesten van de stad liep, is op het grondplan getekend. Men bemerkt zelfs de ligging van een aantal bruggen over laatstgenoemde waterloop en over de Dender binnen de wallen, zoals de Bogaert- en de Denderbrug aan de Vlasmarkt en deze ter hoogte van het Sas. Rond de stad zijn de hoofdwegen tamelijk accuraat aangeduid in bruinrode verf; ze zijn echter niet benoemd.

De vraag is op basis van welke documenten landmeter De Dijn dit gezicht op Dendermonde heeft kunnen weergeven? Vóór 1626 wordt de ligging van deze stad op de samenvloeiing van Dender en Schelde reeds vermeld op talrijke gedrukte kaarten uit de vijftiende en zestiende eeuw. Ze wordt er op aangeduid met een stip ofwel met een icoontje, voorstellend een blok ondefinieerbare gebouwen met meestal één of meerdere torens. Gepubliceerde plattegronden van de stad daterend vóór deze tekening van De Dijn zijn echter niet bekend.

Immers de gedetailleerde en uitermate nauwkeurige plattegronden van Dendermonde, vervaardigd in 1565 door Jacob van Deventer en in 1584 door Pierre Le Poivre waren handschriftelijke kaarten die militair geheim waren en uiteraard niet door landmeters konden worden geconsulteerd. Ook de prachtige gouache 'La ville de Termvnde' van Adrien de Montigny (1609) uit de albums vervaardigd voor Karel I de Croy, die de stad in vogelvlucht toont, heeft landmeter De Dijn ongetwijfeld niet kunnen inzien. De voor de hand liggende conclusie is dat deze kaart van Philips de Dijn vervaardigd werd op basis van één van de twee kaarten van het Land van Aalst die gemaakt waren door Jacques Horenbault. De eerste, uit 1596, was nog tot circa 1678 in de Aalsterse regio aanwezig. De andere uit 1612 behoorde nog tot het einde van de achttiende eeuw tot het archief van het plaatselijke landscollege, doch is sindsdien verdwenen zodat een vergelijking hiermee niet mogelijk is.

In hoeverre landmeter De Dijn zelf elementen aan de kaart, *in casu* aan het grondplan van Dendermonde uit 1596, heeft toegevoegd is moeilijk te achterhalen. Bij Horenbault is de omgeving veel meer gedetailleerd weergegeven met benaming van de grote wegen buiten de stad en benoeming van enkele polders (*Ste Onolfs Brouck*). Binnen de muren is de locatie van de gebouwen verschillend, mogelijk te wijten aan het feit dat die kaart correct georiënteerd is vanuit het noorden. Opmerkelijk is het verschil op beide kaarten is de plaatsaanduiding van de korenwindmolen op het Akkerveld (nr. 6). Ook de namen van de dorpen zijn niet altijd hetzelfde gespeld, bijvoorbeeld Grembeerghe (1596) ten opzichte van Gremberghen (1626).

Alhoewel door slijtage zeer onduidelijk geworden, geeft het grondplannetje van De Dijn *grosso modo* een beeld van de configuratie van de torens en van de belangrijkste waterlopen binnen de muren. De verhoudingen zijn echter verkeerd en enkele belangrijke 'torens' ontbreken. Naast onduidelijkheden in de zwaar gehavende tekening zijn er ook enkele foute locaties, zoals de situering van de Molenberg met zijn windmolen en van het Begijnhof die verkeerd ingetekend zijn.

1 Belfort met hallen en stadshuis

Het silhouet van het ranke belfort met zijn kenmerkende grote borstwering, bekroond met vier hoektorentjes en een achtkantige spits, is duidelijk herkenbaar. Het domineert de oorspronkelijke lakenhalle en latere stadshuis, gelegen langs de oostzijde van de markt nabij de Dender. De eerste vermelding van een lakenhalle, in 1293-94, staat in verband met het project om dit toen reeds als oud omschreven gebouw het daaropvolgend jaar te slopen. Op 1 februari 1337 bekwamen de plaatselijke lakenwevers een octrooi van Ingelram Ossemont (1310-1373), heer van Amboise en Nesle en heer van Dendermonde, om eigen hallen op te richten op een onbebouwd stuk grond dat dicht bij de burcht gelegen was en reeds in 1308 als marktplaats diende. Het bouwwerk moet afgewerkt geweest zijn in 1350 want toen vestigden de lakenwevers zich in de zuidelijke vleugel van deze nieuwbouw. In 1337 verkregen zij tevens de toelating om bij de lakenhalle een belfort te bouwen. Als model namen zij het pas opgericht (maar in de zestiende eeuw verdwenen) belfort van Oudenburg bij Brugge. Het Dendermondse belfort, uitgevoerd onder leiding van meester-metser Michel van Melbrouc uit Vilvoorde en van meester-timmerman Boudewijn van den Cappellen, was in 1378 voltooid. De toren werd binnen de bestaande hallen, met name op het noordeinde ervan, opgericht. De romp eindigde toen reeds op een borstwering met een houten torenspits, bekroond met vergulde appels, windwijzers en vaantjes. De constructie moest dienen als uitkijkpost en klokkenstoel maar ook als lokaal voor het uurwerkmechanisme. Bovendien hing daarin niet alleen de uurklok maar ook de 'clocke der draperien', die de lakenhandelaars in de toekomst zou oproepen 'om ter hallen te comene met haren lakenen als de coopliden comen zouden'. Van 1395 tot 1405 werden verschillende verbouwingen uitgevoerd. Ten noorden van het belfort kwam een nieuwe vleugel, gelijk aan die van de lakenhalle, zodat het geheel een symmetrische opbouw kreeg. Op de verdieping kwam de schepenkamer; tussen 1415-16 en ca. 1544 was er eveneens een kapel aanwezig. In 1551 werd de aloude herberg De Ooievaar aan het stadshuis toegevoegd en omstreeks 1597 werden verscheidene verfraaiingswerken uitgevoerd, waaronder, zowel op de noord- als op de westgevel, een bovenbouw met in- en uitzwenkende top. Tot in het begin van de negentiende eeuw bleef het gebouw onaangetast bewaard. Toenvolgend diverse herstellingsgolven. Op 17 september 1914 brandde het stadshuis, als gevolg van de oorlogsbeschieting, volledig uit; alleen de muren bleven rechtstaan.

2 Vleeshuis

Op de hoek van de Grote Markt, tegen de Kerkstraat, stond de halle die het ambacht van de vleeshouwers in 1293 in bezit nam. Op die plaats werd in 1460-1462 een nieuw vleeshuis opgericht. Het was grotendeels gebouwd in Lediaanse zandsteen en had de vorm van een parallellogram met twee verdiepingen. De eerste werd in gebruik genomen door de Sint-Jorisgilde en de tweede door de rederijderskamer 'De Leeuwerkenaers'. Het gebouw ontsnapte aan de stadsbrand van 1914.

3 Onze-Lieve-Vrouwcollegiale

De Onze-Lieve-Vrouwekerk staat in het noordwestelijk gedeelte van de stad, ten noorden van de Kerkstraat en niet ver van de vroegere Gentse stadspoort. Zij is voornamelijk opgetrokken in Lediaanse zandsteen. De eerste Romaanse kerk werd daar gesticht door Ringoot II overleden in 1106. In de

veertiende eeuw werd op die plaats een Gotische kerk gebouwd die in de loop van de volgende eeuwen herhaaldelijk werd vergroot en verbouwd, dikwijls ten gevolge van de vele beschietingen die de stad doorstond waarbij ook de kerk zwaar werd gehavend. Ze is bekroond met een achzijdige vieringtoren.

4 Sint-Blasiusgasthuis

Nabij de Gentse- of Steenpoort, op de zuidkant van de Kerkstraat, stichtten Machteld I van Dendermonde en haar echtgenoot Willem van Bethune volgens de overlevering circa 1202 een gasthuis voor hulpbehoevende reizigers, armen en zieken. Aanvankelijk bediend door leken werd de gemeenschap pas in 1603 tot klooster omgevormd. Het gasthuis werd herbouwd kort na 1603. De zeventiende-eeuwse kapel had een ruime zaal met zadeldak en dakruiter. Daarnaast lag het kloosterpand omgeven met kleinere zalen. Het brandde volledig uit in 1914.

5 Zwarte-Zusterklooster

Gesticht in 1485 voor het verzorgen van pestlijders was het klooster oorspronkelijk gevestigd achter de Onze-Lieve-Vrouwekerk en begin zestiende eeuw overgebracht naar de huidige Zwartzusterstraat. De grote ziekenzaal uit 1546 werd tijdens de godsdienstoorlogen geteisterd en kort na 1589 hersteld. Dit groot gebouw met twee parallelle zadeldaken en een aantal kleinere gebouwtjes is als het Domus infectorum peste afgebeeld op de Sanderusgravure van Dendermonde, dichtbij de kloosterkapel met zadeldak en dakruiter.

6 Korenwindmolen op het akkerveld

Deze molen dichtbij de zuidwestelijke vestingen, gelegen op de Molenberg tussen het Begijnhof en het Brigittinenessenklooster, wordt voor het eerst vermeld in 1374. Hij komt reeds voor op de kaart van Deventer (1565) en werd herhaaldelijk herbouwd, onder meer in 1615. In 1705 waaide hij om. Heropgebouwd, brandde hij af in 1858 en werd nadien volledig afgebroken. De Molenberg werd in 1866 geslecht.

7 Sint-Gilliskerk

De Sint Gillisparochie dankt haar oorsprong aan de vrome stichtingen van Machteld I, vrouwe van Dendermonde. De kerk van Sint-Gillis binnen de muren dateert waarschijnlijk uit de dertiende eeuw. Ze werd grotendeels gebouwd in Doornikse kalksteen en bestond uit een middenbeuk, aan beide (?) zijden geflankeerd door vier of vijf dwarskapellen en een rechthoekig koor. Aan de robuuste vierkante middentoren met schilddak werden reeds in 1444 verbouwingen uitgevoerd. De oude benedenkerk werd in 1779-1780 afgebroken en vervangen door een driebeukige benedenkerk. Koor en sacristie bleven bewaard.

8 Begijnhof

In 1288 werd een pleinbegijnhof op een nagenoeg driehoekige plattegrond opgericht in het zuidelijke stadsgedeelte, tegen de Oude Vest; het was vroeger volledig omgeven door water. Tussen 1628 en 1638 werden, geplaatst in L-vorm, een tiental begijnenwoningen en conventen opgetrokken. Een kerk was zeker al aanwezig in 1294. Ze werd in 1579 tijdens de troebelen verwoest en deels verbrand maar in 1599 opnieuw ingezegend. Het was een smal eenbeukig gebouw van vier traveeën met een driezijdig laatgotisch koor. Het zadeldak was tussen beuk en koor bekroond door een torentje of een hoge dakruiter. In 1914 brandde de kerk uit en werd gesloopt. De woningen bleven tot op heden gespaard.

9 Brusselse poort

Bovenaan de Brusselse poort, herbouwd in 1402-1493, was een indrukwekkende middeleeuwse constructie in zandsteen bestaande uit een vierkant gebouw met binnenkoer en vier cilindrische hoektorens, twee verdiepingen hoog. Ze was voorzien van een ophaalbrug. De poort mat 18,20 meter aan de straatzijde; 13,60 meter aan de landzijde en was 10,30 meter hoog. Ze werd grotendeels vernield tijdens het beleg door Parma (1584) en pas tussen 1609 en 1621 grondig hersteld. Ze werd afgebroken in 1783.

10 Mechelse poort

De Mechelse poort wordt voor de eerste maal vermeld in de stadsrekening van 1380. Na de belegering van de stad door de Gentse opstandelingen werd ze in 1386 heropgebouwd en in 1402 van een nieuwe ophaalbrug voorzien. Het was een rechthoekig gebouw met verdieping, geflankeerd door twee torentjes. Ze werd afgebroken in 1783.

11 Spaans kasteel (met kapel)

Na 1584 liet de hertog van Parma een driehoekige citadel, ook genoemd Spaans kasteel, oprichten op de landtong tussen Schelde en Dender naast de gebastonneerde middeleeuwse ringmuur die hij eveneens liet voltooien. De werken duurden tot 1590 maar werden in de zeventiende en achttiende eeuw aangevuld. Aan het stelsel van natte grachten werden acht halve manen met driehoekige bastions toegevoegd. In de citadel waren woongebouwen voor de bevelhebber en het garnizoen en ook de zuidoost georiënteerde kasteelkerk met een torentje in het midden van het zadeldak. Grotendeels afgebroken in 1704, liet Jozef II circa 1782-1783 het restant van de citadel volledig slopen.

12 Veer- of Wase poort

Deze poort was opgericht ten noorden van de stad en beheerste de Veerburg over de Schelde en daarmee ook de toegang tot het Land van Waas. Ze was opgetrokken in zandsteen en bestond uit twee zeskantige torens met hoge zeskantige spitsen. Tussen de torens een rechthoekig gebouw met verdieping en zadeldak en een rondbogige doorgang. Ze werd gesloopt in 1783.

13 Scheldebrug of 'Langhe brughe'

De houten Veerbrug of Lange Brug lag over de Schelde vóór de Wase poort, ongeveer op de plaats waar Dender en Schelde samenvloeien. Het was de eerste brug over die stroom gezien vanaf de zee en één der mooiste bruggen van de Nederlanden. Ze werd in 1379-1380 tijdens de belegeringen van Dendermonde door de Gentenaren afgebroken en kort daarna opnieuw opgetimmerd. In 1452-1453 werd zij vernieuwd op vloten en palen en circa 1495 op de linkeroever van de Schelde door een bolwerk versterkt. Stenen kaaimuren werden in 1467 gebouwd. In 1626 lag hier nog steeds geen vaste brug over de Schelde.

14 Sint-Rochuskapel

De kapel van de rederijderskamer 'De Distelieren' of 'Rochussenaers' werd in 1489 opgericht in de Sint-Rochusstraat. Ze werd herbouwd in 1555-1556. Het was een geoosterde, éénbeukige kapel met een dakruiter op het zadeldak. Een dwarsgebouw met puntgevel op de straatzijde, dat dienst deed als vergaderlokaal van de rederijderskamer, was tegen de westgevel van de kapel aangebouwd.

15 Oude vest

Toen de stad in de veertiende eeuw uit haar omwalling groeide en naar het oosten werd uitgebreid ontstond tussen de Torregracht en de vroegere verdedigingsmuur met gracht een nieuwe woonconcentratie, sindsdien Oude Vest genaamd, met onder andere de Nieuwstraat en aanpalende straatjes. De twee parallelle waterlopen onder de vorm van een uitgetrokken boemerang vormden voortaan een stereotiep beeld in de iconografie van de stad.

A Abdij van Zwijveke

Opggericht in 1223 vestigde de jonge cisterciënzerinnengemeenschap zich in 1228 buiten het stadsgewoel op de Zwijvekekouter. Verwoest tijdens de godsdienstoorlogen in 1579 en nogmaals in 1604, werd het klooster tijdens het Twaalfjarig Bestand vanaf 1618 met grote middelen heropgebouwd. Na een bouwcampagne van ongeveer 16 jaar kwam circa 1634 de ruwbouw en de kloosterkerk klaar. Op bevel van de militaire gouverneur van Dendermonde werd 'deze schoon Abdije van Swijvick, noch soo onlangs gebout en vol kostelijcheyt' op 3 augustus 1667 -tijdens het beleg van de stad door de troepen van Lodewijk XIV- om veiligheidsredenen inderhaast in brand gestoken en tot de grond toe afgebroken. Omstreeks 1671 werd een nieuw klooster gebouwd achter de Sint-Gilliskerk binnen de stad dat in 1798 werd verkocht op zijn beurt en bijna geheel afgebroken. Op de tekening is duidelijk de ver van de hoofgebouwen gelegen toegangspoort getekend.

B Sint-Apolloniakerk te Appels

Nadat de kerk op het einde van de vijftiende eeuw en opnieuw in 1533 door brand verwoest was, werd in laatstgenoemd jaar een nieuwe laatgotische kerk gebouwd. Geplunderd en deels verwoest in 1579 tijdens de godsdienstoorlogen kon ze slechts in de periode 1595-1605 volledig in gebruik worden genomen. In 1631 kreeg ze pas een schaliedak. Deze kerk werd in 1785 gesloopt waarna een nieuwe kerk in 1788 werd ingewijd. Links van de kerk staat een oliewindmolen. In 1572 waren in Appels al vijf windmolens in gebruik waaronder vier oliewindmolens. Op 5 juli 1575 ontvingen Pieter en Lieven van Langenhove een octrooi voor de oprichting van drie windmolens ten zuiden van de huidige Heirstraat en drie dagen later verkregen Pieter Neirinck en Lieven Debbaut eveneens een octrooi voor de bouw van een oliewindmolen op den 'grooten berch' ten zuiden van de Heirstraat. Deze laatste brandde af bij het beleg van Dendermonde in 1667. Het is waarschijnlijk één van deze molens die wordt afgebeeld.

C Sint-Rochuskappel te Appels

Op de hoek, gevormd door het Zand, de Heirstraat en de Bookmolenstraat (nu Koe-bosstraat) stond tot in het derde kwart van de twintigste eeuw een niet gewijde kapel ter ere van de pestheilige Sint-Rochus. Zij bestond dus reeds in 1622. In 1743-18744 werden er belangrijke verbouwingswerken aan uitgevoerd. Volgens kaartmateriaal uit die periode betrof het een vrijstaande kapel. Ze had een rechthoekige plattegrond, twee puntgevels en een leien zadeldak, op de voorgevel stond een groot smeedijzeren kruis. Blijkbaar was ze in het begin van de zeventiende eeuw ook bekroond met een dakruiter.

D Oude kerk van Grembergen

Afbeelding van de kerk van Grembergen 'op het Zandt' tussen een viertal windmolens. De oude kerk, toegewijd aan Sint-Margareta, dateerde uit de twaalfde eeuw en was vermoedelijk een éénbeukig gebouw met veelzijdig koor en een klokkentoren aan de westzijde. Ze lag op een kleine verheven-

heid ten zuiden van het Grootzand, in de buurt van de huidige koortskapel. Tijdens de belegeringen van de stad in 1667 maar vooral in 1706 werd deze kerk zeer zwaar beschadigd zodat in 1709 toelating werd verleend om ze meer noordwaarts, buiten het schootsveld van het vestinggeschut, in het nieuwe centrum van het dorp, herop te bouwen. Ze werd al in 1710 ingewijd.

F Oliewindmolens op het Zand te Grembergen

In 1574 telde Grembergen reeds vier oliewindmolens en vier bookmolens. De vier oliewindmolens stonden op de zandige bergen op het Groot Zand nabij de Kakenberch. Van de zestiende tot het laatste kwart van de achttiende eeuw bekroonden ze de zandheuvels rond de plaats waar de oude kerk stond. Diverse molens waren zelfs in bedrijf tot de tweede helft van de negentiende eeuw. Ze zijn eveneens getekend op de kaart van Horenbault (1586) van het Land van Aalst en worden fraai weergegeven op de gouache van Adrien de Montigny (1608-1609). Ze zijn eveneens aangeduid op de Ferrariskaart uit 1777.

Guy Dupont

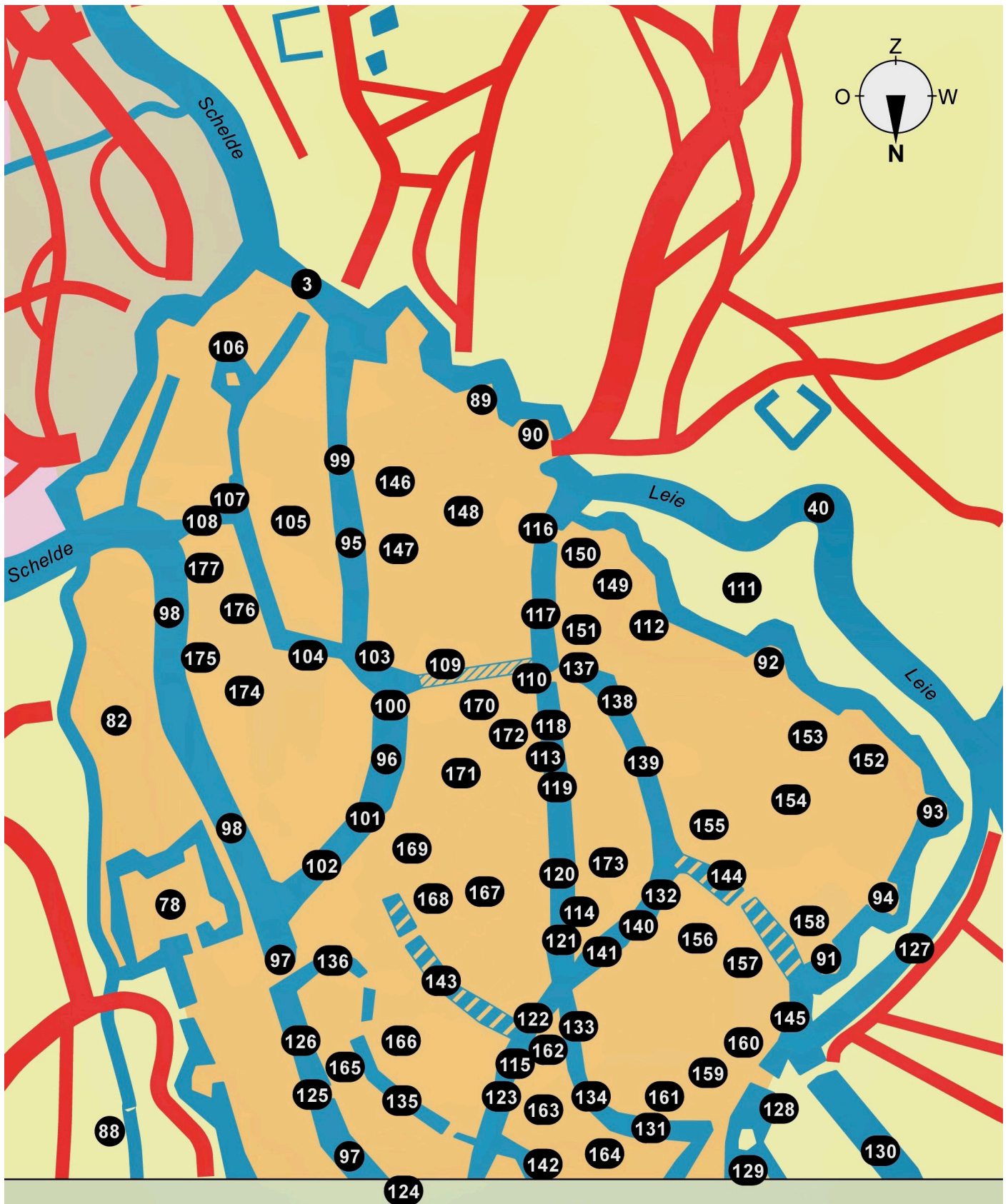
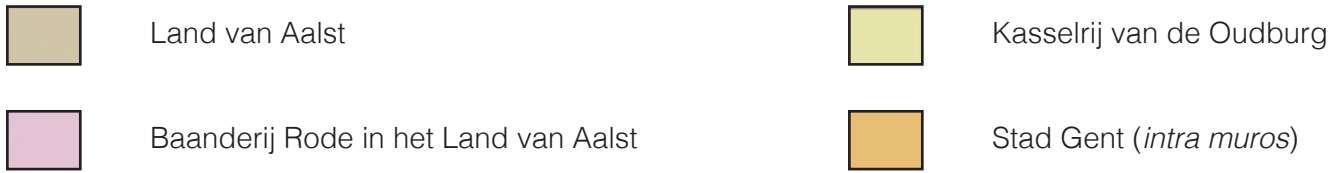
Tijdens het ancien regime grensde Gent aan het meest noordelijke topje van het Land van Aalst. Op deze kaart georiënteerd op het zuiden ligt de stad dus helemaal onderaan. Gent *intra muros* is overigens niet volledig weergegeven. Het stadsdeel ten noorden van de denkbeeldige lijn tussen het Rabot [1] in het westen en het Geuzenbolwerk, een bastion ten noorden van de Dampoort [2], waar nu de elektriciteitscentrale Ham staat, in het oosten valt buiten het kader van de kaart. Dit afwezige deel komt min of meer overeen met de huidige stadswijken Sluizeken-Ham-Tolhuis en Muide-Meulestede.

De focus van dit deel van de kaart ligt dan ook minder op Gent zelf dan op het grondgebied van het Land van Aalst in de omgeving van de stad. Dat bevond zich ten zuidoosten van de stad en ten oosten van de Schelde, aan de veldzijde van de stadsomwalling tussen Ter Platen [3] en de Keizerpoort [4]. Dit gebied behoorde samen met de rest van het Land van Aalst tot Rijks-Vlaanderen, het deel van het graafschap Vlaanderen dat historisch (sinds 843) deel uitmaakte van het Duitse Keizerrijk. Dat 'Aalsterse' gebied buiten de Gentse stadspoorten omvatte twee heerlijkheden, die nu beiden deelgemeenten van Gent zijn en ook dezelfde postcode delen, maar juridisch van elkaar waren gescheiden: Ledeberg en Gentbrugge.

De heerlijkheid Sint-Pieters-Lede of Ledeberg, geelwit ingekleurd op de kaart, was een leen van de Sint-Pietersabdij. Het omvatte het gebied buiten de Sint-Lievenspoort [5] en de Keizerpoort, begrensd door de Bovenschelde (naar Oudenaarde) in het westen [6], de heerlijkheid Merelbeke in het zuiden en de heerlijkheid Gentbrugge in het oosten. Juridisch viel Ledeberg onder de heerlijkheid van Sint-Pieters, maar administratief en fiscaal behoorde het tot het Land van Aalst.¹ De naam *Lede(berg)* lezen we niet op de kaart, maar wel *Dries*, een van de twee woonkernen van de heerlijkheid. Die Lededries [7] was een langgerekt, min of meer driehoekig plein, gelegen op een kruispunt van vier veldwegen, dat als gemeenschappelijke weide voor de omwonenden diende. Het vormde eeuwenlang een juridische enclave van ongeveer 2,7 hectare groot, die ontsnapte aan de rechtsmacht van de Sint-Pietersabdij en rechtstreeks onder het Land van Aalst ressorteerde. Deze vrijhaven voor criminelen verdween pas in 1620, toen de erfelijke meier van Ledeberg, die al sinds 1276 eigenaar van de grond was, ook de justitierechten in leen nam van de graaf van Vlaanderen (op dat moment de aartshertogen Albrecht en Isabella). Als voorwaarde voor de belening moest het perron met het wapen van het Land van Aalst, dat sinds de zestiende eeuw op de Dries prijkte, wel blijven staan.² Op de kaart van De Dijn is deze justitiepaal niet weergegeven, net zo min als op de meer gedetailleerde kaart van het 'Vrije van Gent' door Jacques Horenbault uit 1619.³ Met de aanleg van de Brusselsesteenweg in 1704-1708 werd de Dries in twee delen gesplitst. De latere verkaveling en bebouwing hebben de meeste sporen gewist. Toch is in het huidige stratenpatroon het oorspronkelijke plein nog voor een stukje te herkennen, zoals in het gebogen tracé van de Louis De Smetstraat.

De belangrijkste wegen (in het rood) in Ledeberg zijn, zoals elders in landelijke gebieden op de kaart, overdreven breed weergegeven. Het gaat in de eerste plaats om de heerweg naar Merelbeke en verder naar Geraardsbergen (nu de Hundelgemse steenweg) [8], die vertrekt aan de Sint-Lievenspoort. Ter hoogte van de 'Botermarkt' [9], aan de (nu verdwenen) Sint-Daneelskapel [10], splitst de weg op. De Roodschen heerweg, nu Jozef Vervaenestraat, gaat rechtdoor richting Gontrode en verder naar Sint-Lievens-Houtem [11]. De

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

Geraardsbergse heerweg zelf maakt een bocht naar het zuiden richting Merelbeke. Aan de grens met die heerlijkheid, op het hoogste punt (de ‘berg’) van Ledeberg, bij de huidige begraafplaats, stond aan de heerweg een galg [12], die verwees naar de hoge justitiemacht van de Sint-Pietersabdij. Aan het begin van de heerweg, net buiten de Sint-Lievenspoort, tekent de cartograaf een windmolen [13] en verderop, tussen de Voetweg (nu Binnenweg) [14] en de heerweg nog drie exemplaren. Die vier windmolens staan ook afgebeeld op de Horenbaultkaart van 1619. Het blijkt een momentopname: omstreeks 1560 tekende Jacob van Deventer op zijn kaart van Gent nog zeven windmolens buiten de Sint-Lievenspoort,⁴ maar op kaarten van 1691 en later vinden we op die plaats nog maar één molen.⁵

Naast deze heerwegen tekent Philips de Dijn nog andere landwegen in Ledeberg: de as Louis de Smetstraat-Langestraat-Moriaanstraat, in de negentiende eeuw Snottemulstraat genaamd [15], die de Keizerpoort via de Dries met de Botermarkt verbindt; de as Onderwijsstraat-Driesstraat-Frederik Burvenichstraat, voorheen Molenstraat [16], die van de Sint-Lievenspoort naar de Aalsterse of Brusselse heerweg, nu Oude Brusselseweg, leidt; en een nu verdwenen voetweg, die tussen deze heerweg en de Schelde richting Merelbeke liep [17].

Een juridisch belangrijk, maar betwist, landschapselement in Ledeberg en in Gentbrugge was de Rietgracht [18]. Deze waterloop, op de kaart weergegeven door een opvallende blauwe lijn, verbond de Schelde naar Oudenaarde ter hoogte van de Meierij in Ledeberg [19] via het Braemkasteel in Gentbrugge [20] met de Schelde naar Dendermonde, nu een oude Scheldearm (onterecht ook Rietgracht genoemd) ter hoogte van de Koningsdonkstraat in Gentbrugge [21].⁶ Deze gracht, waarvan nog delen bewaard zijn in het domein De Vijvers in Ledeberg en in de Gentbrugse Meersen, maakte deel uit van een stelsel van waterlopen rond Gent. Die markeerden de grens van het ‘Vrije van Gent’ en werden daarom op sommige plaatsen ook Vrij(d/t)gracht, Bevrij(d/t)gracht of Grietgracht (naar gravin Margaretha van Constantinopel) genoemd.⁷ De Gentse schepenen claimden, met wisselend succes, het gebied buiten de stadsmuren en binnen de Rietgracht als stadsgebied of schependom van Gent extra muros, waar de inwoners waren vrijgesteld van heerlijke rechten en belastingen en ‘vrij’ waren om aan te sluiten bij een stedelijk ambacht. Anderzijds moesten ze wel mee bijdragen in de stedelijke belastingen.⁸

Zo liet het Gentse stadsbestuur in 1691 een ommeloper van Ledeberg binnen de Rietgracht opstellen, waarin alle gronden en gebouwen werden beschreven en in kaart gebracht met het oog op de inning van het huisgeld, een belasting van vijf procent op de huurwaarde van onroerende goederen.⁹ Eerder, in 1608, bestelde de stad Gent bij Jacques Horenbault een kaart van het gebied buiten de Sint-Lievenspoort en de Keizerpoort, met aanduiding van alle herbergen – plekken waar accijnzen op de consumptie van bier en wijn te innen vielen. Die kaart van Ledeberg (en Gentbrugge?) is helaas verloren gegaan, maar elf jaar later schilderde dezelfde Horenbault een monumentale kaart van het hele Vrije van Gent op een schaal van ongeveer 1/5000, die gelukkig wél is bewaard. Hierop is de Rietgracht met een gouden lijn aangeduid en worden alle percelen langsheen deze, al dan niet vermeende, stadsgrens geïdentificeerd.¹⁰ De aanleiding voor het vervaardigen van de kaart was ongetwijfeld de betwisting van het juridisch statuut van de Rietgracht als stadsgrens van Gent door de benadeelde partijen. De voornaamste was het Land van Aalst, dat hierover in proces lag met de stad Gent voor de Raad van Vlaanderen – een proces dat in 1621 werd opgeschort en pas in 1725 zijn beslag kreeg met een eindvonnis in het nadeel van de stad Gent.¹¹

Los van de vraag over de geldigheid van de Gentse claim over de Rietgracht als grens van haar schependom, mag deze watergordel niet worden verward met de banmijl rond Gent. Dit was een groter gebied dan het Vrije, dat werd afgebakend door tien mijlpalen opgericht aan elk van de voornaamste uitvalswegen rond Gent op een afstand van één mijl (ongeveer 5,4 kilometer) gerekend vanaf de uiterste stadspoorten.¹² Op de heerweg naar Merelbeke en Geraardsbergen, nu de Hundel-gemsesteenweg, bijvoorbeeld, stond de mijlpaal aan het kruispunt met de weg naar Lemberge, nu de Lembergsesteenweg [22].¹³ De Dijn heeft die mijlpaal niet afgebeeld, omdat die vooral of zelfs enkel vanuit het standpunt van de stad Gent relevant was.

Naast de situering van de Rietgracht ligt de waarde van de Horenbaultkaart van 1619 vooral in de rijkdom aan details, zeker in vergelijking met de kaart van De Dijn. Behalve wegen, waterlopen en belangrijke bouwwerken worden in het plattelandsgedebied rond Gent ook andere landschapselementen, zoals de perceelsgrenzen, omwalde sites, woningen, bomen en het landgebruik, weergegeven. Het voorbeeld van Gentbrugge kan dit illustreren. Deze dorpsheerlijkheid behoorde sinds 1226 tot het Land van Rode, toepasselijk rood ingekleurd op de kaart. Het Land van Rode was een van de vijf voornaamste heerlijkheden van het Land van Aalst. In 1565 werd de heerlijkheid tot baronie verheven en in 1682 zelfs tot markizaat. Van 1602 tot 1795 was het Land van Rode in handen van de uit Spanje afkomstige familie Rodriguez de Evora y Vega.¹⁴ Als teken van zijn rechtsmacht in Gentbrugge richtte de baron van Rode aan de veldzijde van het Keizerbolwerk [23], tegen de grens met Ledeberg, een feodale schandpaal op.¹⁵ Die 'justitie' van de baron van Rode ontbreekt op de kaarten van Horenbault en De Dijn en treffen we voor het eerst aan op een schets van de omgeving door Jan van Bouchaute uit 1661.¹⁶ Tenzij de eerste twee cartografen die schandpaal, al dan niet bewust, over het hoofd hebben gezien (zoals ze in elk geval hebben gedaan met het exemplaar op de Dries), kunnen we dit bouwwerk dus omstreeks het midden van de zeventiende eeuw dateren.

De voornaamste weg in Gentbrugge in de zeventiende eeuw is de heerweg naar Brussel via Melle, Wetteren en Aalst, nu de Oude Brusselseweg, die vertrekt aan de Keizerspoort. De Dijn geeft die op zijn kaart weer, zoals de andere heerwegen, met een dikke rode lijn [24]. Hij tekent ook de Kerkstraat [25], die langs de ruïnes van het oude Rijkeklarenklooster [26] aan de Schelde naar de oude kerk van Gentbrugge leidt, die op de plaats van het huidige kerkhof stond [27]. Voorbij de kerk loopt de weg verder als de huidige Gentbruggekouterstraat [28]. Het nog bestaande kasteel Oude Kluis, toen de walsite Minnaert¹⁷ [29], en de nu verdwenen walsite Redichove¹⁸ [30], die op de kaarten van Deventer, Horenbault en ook Hondius (omstreeks 1640)¹⁹ wel zijn afgebeeld, ontbreken bij De Dijn. Verderop leidt een veldweg, die min of meer samenvalt met de huidige Jules van Biesbroeckstraat en de Koningsdonkstraat [31], in zuidelijke richting naar kasteel Coninxdonck [32]. De naam van de toenmalige eigenaar van het kasteel is op de kaart van De Dijn moeilijk leesbaar en nog niet geïdentificeerd. Omdat deze walsite buiten de Rietgracht is gelegen en dus ook buiten het kader van de kaarten van Horenbault en Hondius, bieden deze kaarten geen mogelijkheid tot vergelijking. Aan de Braemkasteelstraat [33] tekent De Dijn twee bekende walsites: het Braemkasteel, op dat moment in eigendom van een tak van de familie Triest, heren van Rattendale [20],²⁰ en het kasteel Vilain, het buitengoed van kanunnik Michel Vilain [34].²¹ De walsite aan de Voordries, die Horenbault correcter weergeeft als een dubbele walsite, is te identificeren met een nog bestaand hoevecomplex, dat in de zeventiende eeuw 't Walleken en in de negentiende eeuw Hof de Guchteneëre werd genoemd [35].²² Aan de Vogelhoekstraat, een zijstraat van de heerweg naar Brussel en nu van de Brusselsesteenweg, aan de grens met Melle, tekent De Dijn nog een zesde walsite in Gentbrugge: het Hof van Hembyse (*Imbiese* op de kaart), op dat moment eigendom van Bussaert van Hembyse [36].²³

De rest van de omgeving van Gent, buiten Ledeberg en Gentbrugge, was op de westelijke oever van de Schelde gelegen. Historisch behoorde dit gebied tot Kroon-Vlaanderen, het deel van het graafschap dat leenrechtelijk van de Franse kroon afhing, en administratief tot de kasselrij van de Oudburg. In dit deel van de kaart, ingekleurd in het wit, heeft De Dijn minder landschapselementen weergegeven. Het gebied buiten de Heuvelpoort [37] en de Petersellepoort of Kortrijkse Poort [38], tussen de Schelde naar Oudenaarde [6] en de (zuidelijke hoofdarm van) de Leie [40], vormt hierop een uitzondering. Ook hier tekent De Dijn de lokale Rietgracht [41]. Niet toevallig omvatte dit gebied tussen de twee rivieren ook twee heerlijkheden van de Sint-Pietersabdij: Sint-Pieters-Aalst en Sint-Pieters-Aaigem. De Dijn benoemt die niet, maar tekent wel walsites en ook een galg [42], in de omgeving van de huidige Galglaan, die naar de eigendommen en de justitierechten van de Sint-Pietersabdij verwijzen.

De belangrijkste wegen in Sint-Pieters-Aalst zijn de weg naar de, nu verdwenen, walsite Ottersem [43],²⁴ een toponiem dat voortleeft in de benaming Ottergemsesteenweg voor het nog bewaarde deel van de oude weg [44], en de heerweg naar Zwijnaarde, nu de gelijknamige steenweg [45], die naar de omwalde Sint-Niklaaskerk [46]²⁵ en het eveneens omwalde kasteel van Zwijnaarde [47] leidt. Dat kasteel werd na verwoestingen tijdens de Beeldenstorm heropgebouwd door abt Joachim Schayck van de Sint-Pietersabdij.²⁶

Aan de weg naar Ottergem tekent De Dijn nog vier andere, nu verdwenen walsites: het goed Foreeste, eigendom van de familie van der Cameren [48]²⁷, daarnaast twee kleine, niet benoemde walsites [49]²⁸ en verderop het grotere goed Ter Laect, in de zeventiende eeuw eigendom van de familie van Coorenhuuse, heren van Uplinter [50].²⁹ De tweeledig walsite aan de weg naar Zwijnaarde, 's *Graven Walle* op de kaart [51], is het kasteel en neerhof van Groenen Walle, een eigendom van de baron van Pamele. De site ligt nu begraven onder het domein van het Universitair Ziekenhuis.³⁰

Vanaf de Kortrijkse Poort vertrekken twee wegen naar Sint-Pieters-Aaigem. De eerste is de heerweg naar Kortrijk en Oudenaarde, nu de Kortrijksesteenweg [52]. Aan de oostzijde van de heerweg tekent De Dijn twee windmolens en wat verderop, aan het kruispunt met de Ganzendries, het gehucht Sieckelien [39]. In de zestiende eeuw richtte de Sint-Pietersabdij hier een leprozerie of opvangplaats voor 'zieke lieden' in. In de zeventiende eeuw was dit ook de naam van een herberg op die plaats.³¹ Aan het kruispunt Sterre [53] splitst de weg zich, links naar Oudenaarde [54] en rechts naar Kortrijk via Nazareth, via de huidige Putstraat [55]. Langs deze weg is kasteel Puttenhove, een leen van de Sint-Pietersabdij afgebeeld [56].³² Een zijweg leidt naar Sint-Denijs-Westrem [57] en Sint-Martens-Latem [58].

De tweede landweg leidt vanaf de Kortrijkse Poort naar Afsnee [59], Sint-Denijs-Westrem en Sint-Martens-Latem via de as Baliestraat, Meersstraat, Aaigemstraat, Sint-Denijslaan en Beukenlaan [60]. Aan de hoek van de Aaigemstraat en de Patijntjesstraat tekent De Dijn een niet benoemde walsite, te identificeren met het buitengoed van de Gentse patriciërsfamilie Damman, Maelpendu genaamd [61].³³ Deze situering is wat slordig, want in werkelijkheid lag de, nu verdwenen, site niet aan de Aaigemstraat zelf, maar halverwege de Patijntjesstraat, dicht bij de Leie.

In Afsnee wordt de omwalde kerk afgebeeld [62], met daarnaast, aan de monding van de Rosdambeek [63] in de Leie (maar aan dezelfde kant van de beek en niet aan de overkant, zoals de kaart foutief suggereert), een eveneens omwalde hofstede, *Daerupt* genaamd [64].³⁴ Opnieuw gaat het om een leen van de Sint-Pietersabdij. Merkwaardig is de halve rechthoek in bruine inkt [65], waarvan een zijde vanaf de heerweg naar Nazareth aan de overzijde van de Rietgracht en parallel met die beek naar het noorden loopt. Een andere zijde, met een halfcirkelvormige uitsparing, staat hier haaks op en leidt westwaarts naar Afsnee. Het lijkt de aanzet van een cartouche, misschien geïnspireerd op de kaart van Horenbault, die op deze plaats een uitgewerkte windroos tekende. Aan een meander van de Leie ten noorden van Afsnee ligt een onbenoemde walsite [66], die verbonden is met een weg naar Sint-Martens-Latem. Het gaat om het imposante, nu verdwenen, kasteel van ridder Lodewijk de Blasere, heer van Idewalle, dat Antonius Sanderus in zijn volle glorie in beeld bracht. De kasteelheer was koninklijk raadsheer, watergraaf van Vlaanderen en Gents voorschepen van gedele in 1619 en 1626, toevallig de jaren waarin de kaart van Horenbault en die van De Dijn tot stand kwamen.³⁵

Ten westen van Gent sluiten twee Leiearmen tussen Afsnee en Drongen een groot meersengebied in: de Assels (*De Hasselt* op de kaart) [67].³⁶ De Rietgracht die door dit waterrijke gebied liep, ontbreekt op de kaart. De Dijn tekent wel de omwalde en nog bewaarde Kaaksmetehoeve [68], die in de zeventiende eeuw een buitengoed van het Gentse kartuizerklooster van Rooigem was.³⁷ In het dorp van Drongen worden zowel de omwalde kloostergebouwen van de Norbertijnenabdij [69] als de nabijgelegen parochiekerk [70] afgebeeld, maar niet de in de Beeldenstorm vernielde en later heropgebouwde abdijkerk, die vlak naast de toenmalige parochiekerk stond.³⁸ Vanuit Drongen liep de weg naar Gent via de huidige Veerstraat [71] en Steenhuisdreef [72]. Een dijkweg langs de Leie, de Bunderweg [73] in het huidige natuurgebied Bourgoyen, sloot aan op de Ooievaarsstraat-Kettingstraat [74] in de richting de Brugse Poort en de Geitstraat-Lieremanstraat [75] naar de Leiekaai. De meest noordelijke weg op dit deel van de kaart is het begin van de heerweg naar Brugge, nu de Phoenixstraat en de Bevrijdingslaan [76].

Het gebied ten oosten van Gent en ten westen van de Schelde behoort eveneens tot de kasselrij van de Oudburg. Hier geeft De Dijn voornamelijk het wegennetwerk weer. Vanaf de Dampoort [77], aan de citadel opgericht door Karel V, het Spaans Kasteel of Nieuw Kasteel [78], vertrekken zowel de heerweg naar Antwerpen, nu de Antwerpsesteenweg [79], als die naar Dendermonde, nu de Dendermondsesteenweg [80], beide via de heerlijkheid van Sint-Baafs en Oostakker, nu Sint-Amandsberg. Ter hoogte van het huidige Heernisplein leidt een zijstraat van de heerweg naar Dendermonde, het Heernisgat, nu het oostelijke

deel van de Toekomststraat [81], naar de meersen van de Heernis [82].³⁹ Verderop, tussen de heerweg, het Heernisgat en de huidige Klinkkouterstraat en Aannemerstraat, aan de Heernisberg of de Klink [83], staan drie windmolens. Ten noorden van de heerweg, aan de Krekelberg [84], staat een vierde molen. De grens tussen Oostakker en de heerlijkheid Destelbergen, aan het kruispunt met de Bijlokestraat, nu Herlegemstraat [85], wordt op de kaart niet weergegeven. Ten zuiden van de heerweg, net over de grens en op het grondgebied van Destelbergen, tekent De Dijn wel een galg [86]. Vermoedelijk gaat het om de galg van Sint-Pieters, waartoe Destelbergen behoorde.⁴⁰ Op een andere kaart, van 1605, zien we op die plek echter twee galgenbergen: naast die van Sint-Pieters staat ook de galgenberg van de Burggravij van Gent, weliswaar zonder galg. De burggraven van Gent hadden hun residentie in Heusden, nu een deelgemeente van Destelbergen.⁴¹ De huidige straatnaam Galgenberg kan dus naar beide galgenbergen verwijzen. Ten oosten van de galg kruist een waterloop de heerweg naar Destelbergen. Het gaat om de Heylkensbeek [87], die het water vanuit de meersen van de Rozebroek en de Eenbeek naar de Schelde afvoert. De vele andere waterlopen die het gebied doorkruisten, geeft De Dijn niet weer, net zo min als de talrijke omwalde kasteelsites in Destelbergen.

De contouren van de stad Gent zelf worden bepaald door de driehoekige, gebastioneerde omwalling die het calvinistische stadsbestuur tijdens de Opstand tegen Spanje (1577-1584) aanlegde en waarin het omwalde Spanjaardenkasteel werd opgenomen.⁴² Die nieuwe omwalling volgde grotendeels de veertiende-eeuwse stadsomwalling, behalve in het oosten, waar een onbewoond gebied binnen de Oude Vest [88] werd prijsgegeven om de nieuwe wallen dicht bij de stad te laten aansluiten. Sommige bolwerken of vijfhoekige uitsprongen van de wallen kregen namen die naar de Opstand verwezen, zoals het eerder vermelde Geuzenbolwerk bij de Dampoort, en voorts het 's Gravenbolwerk [89] en het Oranjobolwerk [90], beide gelegen tussen de Heuvelpoort en de Kortrijkse Poort, op de plaats van het huidige Citadelpark, of het (Jan van) Hembysebolwerk [91], dat ten zuiden van de Brugse Poort lag.⁴³ Andere bolwerken werden vernoemd naar de stadspoort of een andere plek in de stadsversterking, zoals het bolwerk op het Bijlokeveld [92] of de bolwerken Thender Weere (Einde Were) [93] en Thenden Mueren [94] op Ekkergerm, nu de Nieuwewandeling en het Groenevalleipark.⁴⁴ De windmolens die op vele bolwerken stonden, vooral in het westen van de stad, worden door De Dijn niet afgebeeld.

De Dijns stadsplan van Gent presenteert zich in de eerste plaats als een hydrografisch plan. Naast de vestinggrachten komen de rivieren en kanalen in en rond de stad nadrukkelijk en overdreven breed in beeld.⁴⁵ We noemden al de Schelde, die aan Ter Platen de stad binnenkomt en vanaf daar de Muinkschelde [95] wordt genoemd, naar de monniken van de aanpalende Sint-Pietersabdij. Voorbij het stuw en de watermolen aan de Braemgaten spreken we over de Reep [96]. Ter hoogte van het Spanjaardenkasteel vloeit de Schelde samen met de (Nieuwe) Leie [97]. De Nederschelde [98] loopt dan in zuidelijke richting naar de Keizerpoort en vandaar verder richting Dendermonde. De doorbrekingen van de dikke blauwe lijn die de Schelde voorstelt, verbeelden de bruggen over de rivier: de Muinkbrug aan de Sint-Pietersabdij [99], de Braembrug of Brabantbrug [100] over de Braemgaten, nu het François Laurentplein, de Wijdenaardbrug [101] aan het Bisdomplein en de Nieuwbrug [102] aan de Sint-Jacobsnieuwstraat. Vanaf de Krook [103], een bocht in de Schelde, meandert de nu verdwenen Oude Schelde [104] door de in het rood gearceerde Muinkmeersen [105] (stroomopwaarts) naar Ter Platen [3]. De vijfhoekige walsite die De Dijn weergeeft langs de Oude Schelde is in werkelijkheid de omwalde, vierkante tuin van het nieuwe Rijkeklarenklooster [106] aan de Sint-Lievenspoortstraat.⁴⁶ De Schepenenvijver [107] verbindt de Oude Schelde met de Neerschelde aan de Visserij. De Vijfwindgatenbrug [108] over de Schepenenvijver verbindt de Lange Violettestraat met de Sint-Lievenspoortstraat en de Brusselsepoortstraat. Van de Ketelvaart [109], die de Schelde vanaf de Krook verbindt met de Leie aan het Kuipgat [110], een nu verdwenen stuw aan het oud Justitiepaleis, heeft De Dijn enkel de aanzet en verder de twee contourlijnen getekend.

De loop van de Leie in Gent is complexer. Aan Einde Were komen de twee Leiearmen rond de Assels samen en splitsen daar stroomafwaarts weer op. De zuidelijke hoofdarm [40] meandert door de Bijlokemeersen [111], rood gearceerd op de kaart. Aan de voet van de historische Blandijnberg buigt de rivier af naar het noorden en komt de stad binnen tussen de Bijloke [112] en de Kortrijkse Poort. De Leie doorkruist

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

Land van Aalst

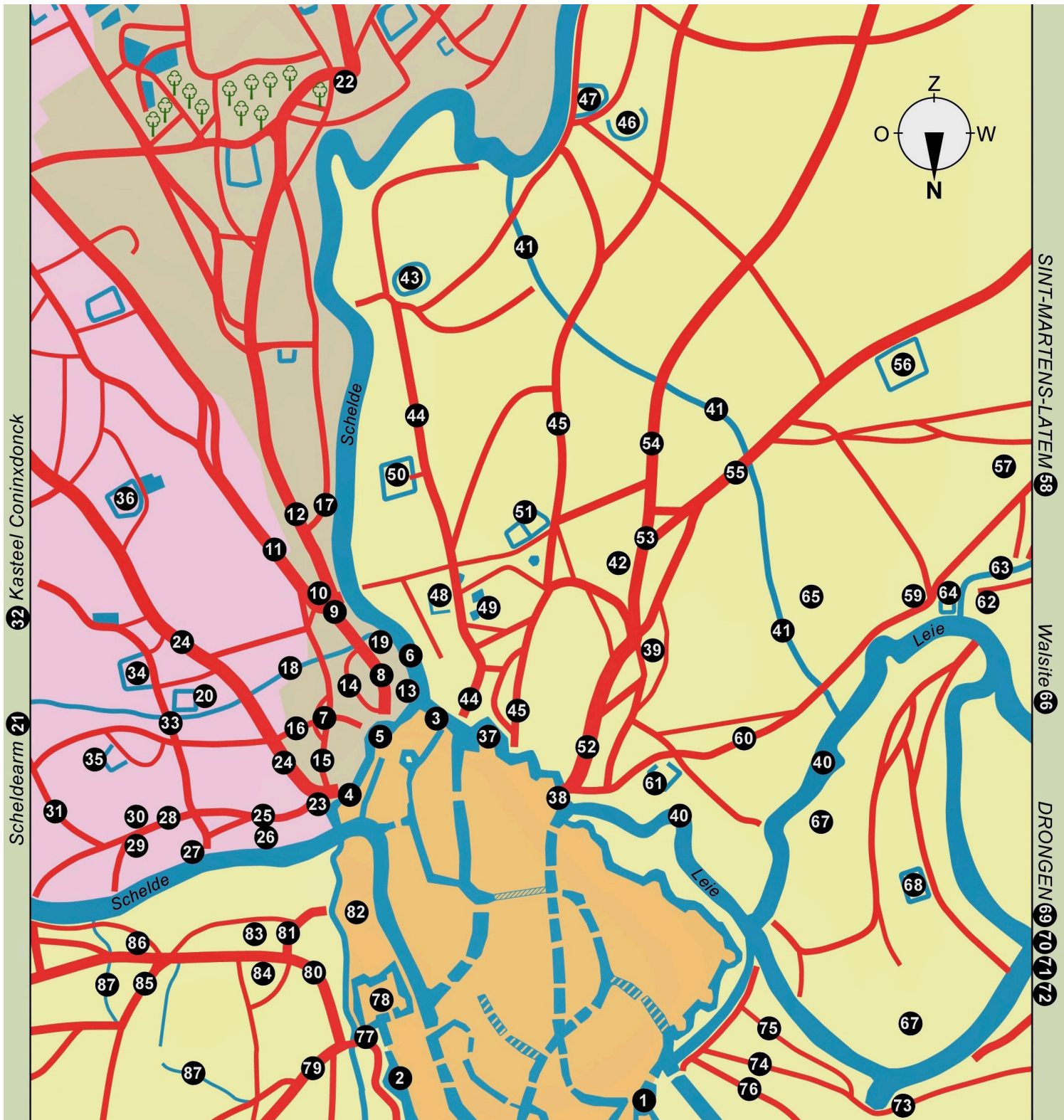
Kasselrij van de Oudburg

Baanderij Rode in het Land van Aalst

Stad Gent (extra muros)

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

de stad in noordelijke richting via de Recollettenlei [113], Graslei [114] en Kraanlei [115], en buigt dan, net buiten het kader van de kaart, aan de Achterleie, waar de rivier ook Nieuwe Leie [97] wordt genoemd, in zuidelijke richting naar de samenvloeiing met de Schelde aan het Spanjaardenkasteel. Op de kaart is de doortocht van de Leie in Gent gesegmenteerd door een hele reeks bruggen en stuwen: de nu verdwenen houten brug tussen de Petersellepoort en de Bijloke [116], de eveneens verdwenen houten brug tussen de Tiebaertsteeg, een zijstraatje van de Nederkouter naar de Leie, en de Sint-Agnetestraat [117], het Kuipgat, de hiervoor vermelde stuw aan het oud Justitiepaleis [110], de Recollettenbrug [118], de Predikherenbrug [119], de Sint-Michielsbrug [120], de Grasbrug [121], de 's Gravenbrug of Vleeshuisbrug [122], de Zuivelbrug [123], de Minnemeersbrug (net buiten het kader van de kaart) [124] en de Sint-Jorisbrug [125] en de Pasbrug [126], twee verdwenen bruggen die aan weerskanten van de huidige Sint-Jorisbrug lagen.

De andere zijarm van de Leie, de Oude Leie [127], loopt vanaf Einde Were in noordelijke richting parallel met de stadsomwalling om aan de Brugse Poort in de stadsgracht te vloeien. Voorbij de Waldam [128] loopt de Oude Leie verder als de Lieve [129] richting Damme. Aan het complexe waterknooppunt van de Brugse Poort tekent De Dijn ook de aanzet van de Brugse Vaart [130], die tussen 1613 tot 1624 werd gegraven en op dat moment dus net was voltooid.

Het traject van de Lieve [131] binnen Gent start aan de samenvloeiing met de Leie en de Houtlei [132] aan de watergevels van het Sint-Veerleplein. Via de Lievekaai-Augustijnenkaai en de Sint-Antoniushoek loopt de rivier naar het Rabot [1], een versterkte waterpoort aan de stadsvesten. Daar werpt de rivier zich in het water van de stadsgracht en volgt verder de loop van de Oude Leie in de richting de zee. De Dijn tekent twee bruggen over de Lieve: de Hoofdbrug bij het Gravensteen, tussen de Rekelingestraat en de Burgstraat [133], en de Lievebrug aan de Lievestraat [134]. De huidige Academiebrug, toen een houten brug tussen de Molenaarsstraat en het Zilverhof [ter hoogte van 131], wordt niet afgebeeld.

De nu gedempte Houtlei [132] vormde samen met de Kraanlei in het westen, de nu eveneens gedempte Ottogracht [135] en Sint-Jansgracht [136] in het noorden, de Reep [96] in het oosten en de Ketelvaart [109] in het zuiden van het toenmalige Gent de watergordel van de twaalfde-eeuwse stadsomwalling. Op kaart bekeken lijkt de, deels gegraven, deels natuurlijk waterloop, op een groot handvat op de 'Kuip' van Gent tussen Leie en Schelde. De Houtlei sluit aan op de Leie ter hoogte van het Kuipgat en de samenvloeiing met de Ketelvaart in het zuiden en ter hoogte van de samenvloeiing met de Lieve in het noorden. De Dijn tekent alle vijf de bruggen over de Houtlei: de Oordeelbrug aan de Pekelharing [137], de Zandbrug aan het kruispunt met de Papegaaistraat [138], de Bestormbrug of Posteernebrug [139], de Torenbrug aan de Poel [140] en de Appelbrug aan de Jan Breydelstraat [141]. In het verlengde van de Ottogracht tekent hij ten slotte ook de aanzet van de Schipgracht [142], die naar het noorden van de stad loopt.

Uit twee blunders blijkt echter dat de cartograaf toch niet zo bekend was met Gent. Tussen de Kraanlei en de Reep tekent hij met een dikke blauwe lijn een niet bestaande waterloop (inclusief bruggen!) op het tracé van de as Groentenmarkt-Hoogpoort-Nederpolder [143]. Hetzelfde doet hij aan de Houtlei, waar hij vanaf de Schouwvegersstraat [144] dwars door bestaande bouwblokken een imaginaire waterloop naar het waterknooppunt aan de Brugse Poort stuurt [145].

De voornaamste (religieuze) gebouwen en torens in Gent geeft De Dijn eerder als picturale symbolen dan als realistische miniatures weer. In het Sint-Pietersdorp herkennen we de abdijkerk, de huidige Sint-Pieterskerk [146], naast de nu verdwenen parochiekerk, de Onze-Lieve-Vrouwkerk [147] aan het huidige Sint-Pietersplein en de Sint-Kwintenskapel [148] aan de Sint-Amandstraat. Op het domein van de Bijloke tekent De Dijn een kerk die de abdij(kerk) en het klooster voorstelt [149] en een tweede gebouw dat de middeleeuwse ziekenzaal en kapel moet verbeelden [150]. Stroomafwaarts aan de Leie tekent hij het Sint-Agneteklooster [151]. Op Ekkergem komt de Sint-Martinuskerk [152] prominent in beeld, naast het klooster van Deinze [153] en de nu verdwenen Heilige-Bloedkapel [154] op de hoek van de Ekkergemstraat en Heilig-Bloedstraat. Aan de westkant van de Houtlei situeert hij het begijnhof of klooster van Poortakker [155] en aan de Hoogstraat het klooster van Galilea [156] en het Rijkegasthuis [157]. Een huis nabij het Hembysebolwerk moet een omwalde hofstede voorstellen [158], zoals blijkt uit de Hondiuskaart bij Sanderus. Meer naar het noorden herkennen we het Sint-Elisabethbegijnhof [159] en de Begijnhoftoren tegen de stadsvesten [160].

De blauwe vlekjes aan de Lieve duiden vermoedelijk het Prinsenhof [161], maar zowel de gebouwen als de brede grachten zijn onherkenbaar. Aan de samenloop van de Lieve en de Kraanlei wordt het Gravensteen [162] aangeduid met een simpel huisje.

Tussen beide rivieren worden voorts het Caermersklooster of klooster van de geschoeide karmelieten [163] en het augustijnenklooster [164] in beeld gebracht. Ten oosten van de Leie zien we de Baudeloabdij [165] en vooral de Sint-Jacobskerk [166]. Meer zuidelijk staan de beroemde Drie Torens van Gent op een kluitje: de Sint-Niklaaskerk, nog met de gotische spits die in 1673 sneuvelde [167], het belfort met uivormige spits [168] en de Sint-Baafskathedraal [169]. Tussen deze Torenrij en de Ketelvaart staan drie gebouwen, die we morfologisch kunnen identificeren met het nu verdwenen Jezuïetenklooster in de Voldersstraat, met zijn hoge kerktoren [170] en de meer bescheiden Wolweverskapel in de Kortedagsteeg [171] en het nu verdwenen minderbroederklooster op de plaats van het oud Justitieplaats [172]. Alleen klopt de locatie niet helemaal: de Wolweverskapel en het Jezuïetenklooster moeten in werkelijkheid worden verwisseld van plaats. Tussen de Leie en de Houtlei kunnen we maar één gebouw onderscheiden, dat de Sint-Michielskerk, met ten zuiden ervan het Predikherenklooster (het Pand) moet verbeelden [173]. Ten oosten van de Reep, in de wijk Overschelde, tekent De Dijn het Capucijnenklooster [174], het klooster van Nieuwenbos aan de Nederschelde [175], de nu verdwenen Sint-Annakapel aan de Lange Violettestraat [176] en het Klein Begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hooie [177]. Aan de overzijde van de Schepenenvijver staat, ten slotte, het hiervoor vermelde Rijkeklarenklooster [104] aan de Sint-Lievenspoortstraat.

1. Over de juridische geschiedenis van de heerlijkheid Ledeberg, zie Desiderius Berten, 'Appendice. Seigneuries de Ledeberg et de Crombrugge-Meirelbeke', in: *Coutumes de la seigneurie de Saint-Pierre-lez-Gand*, Brussel, 1905, p. 283-333 (Recueil des anciennes coutumes de la Belgique. Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand. Tome X). Voor een recente geschiedenis van Ledeberg tot vandaag, zie: Beatrix Baillieul, *Van de Lede tot aan de berg: grasduinen in Ledebergs verleden en peilen naar de toekomst*, Gent, 2017.

2. De meier in 1620 was Frans Bossier. Zijn natuurstenen wapen prijkt nog steeds in de Frans de Mildreef, toen de dreef van de Botermarkt naar de Meierij van Ledeberg. Zie Berten, 'Appendice', p. 298-300; Baillieul, *Van de Lede*, p. 8-9.

3. Archief Gent, IC_PK_2004_118.

4. Madrid, Bibliotheca Nacional de España, Res. 207, nr. 40; uitgave: Reinout Rutte, Bram Vannieuwenhuyze en Yvonne van Mil, *Stedenatlas Jacob van Deventer: 226 stadspatregronden uit 1545-1575 - Schakels tussen verleden en heden*, Bussum, 2018, p. 198-201.

5. Archief Gent, OA_098_07 (Nieuwe ommeloper van Ledeberg binnen de Rietgracht, 1691).

6. Berten, 'Appendice', p. 284; Femke Coopman, Guy Dupont, Boris Snauwaert en Gunter Stoops, 'We komen van ver', in: *De Gentbrugse Meersen. Voor elk wat wilds*, Gent, 2017, p. 43-45. De Rietgracht in Ledeberg en Gentbrugge werd in 1776 gedetailleerd in kaart gebracht door Jean-Baptiste Malfeson: Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plannen, nr. 365 (online te raadplegen via cartesius.be).

7. Luc De Vriese en Frank Gelaude, 'De Rietgracht en de 'Vrijheid van Gent'', in: *Ghendtsche Tydinghen*, 45 (2016) 2, p. 90-97; 3, p. 170-186.

8. De vrijheden van de inwoners van de stad Gent en het schependom buiten de stad (het Vrije) worden opgesomd in de gehomologeerde costuimen van 1563, rubriek 1, punt 10, zie Albert Eugène Gheldolf, *Coutume de la ville de Gand*, Brussel, 1868-1887, p. 8 (Recueil des anciennes coutumes de la Belgique. Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand. Tome I).

9. Archief Gent, OA_098_07.

10. Archief Gent, IC_PK_2004_118; Leen Charles, Marie Christine Laleman, Daniel Lievois en Peter Steurbaut, *Van walsites en speelhoven : het Vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619)*, Gent, 2008.

11. Berten, op.cit, p. 294-297.

12. In Charles e.a., *Van walsites*, p. 47, wordt het gebied binnen de banmijl ten onrechte vereenzelvigd met het Vrije. Ook de aanname dat de banmijl werd gemeten vanaf het Gravensteen is fout. Dit blijkt onder meer uit de kaart van Gent en omgeving, met aanduiding van de mijlpalen, die Jan de Buck en François Horenbault in 1592 maakten in opdracht van de stad Gent (Archief Gent, IC_AG_L_001_11, afgebeeld in: André Capiteyn, Leen Charles en Marie Christine, Laleman, *Historische atlas van Gent: een visie op verleden en toekomst*, Gent, 2007, p. 12). Een mijl in Gent (Kasselrij van de Oudburg) bevat 1400 roeden, elke roede 14 voeten,

waarbij een voet 0,2753 meter meet (zie P. Vandewalle, *Metrologisch vademecum voor Vlaanderen*, Brugge, 2003, p. 72). Een mijl is dus 5395,88 meter.

13. Zoals blijkt uit de kaart van Jan de Buck uit 1592, waar deze mijlpaal aangeduid is met het nummer III (Archief Gent, IC_AG_L_001_11).

14. Coopmans e.a., 'We komen', p. 38-39.

15. Coopmans e.a., 'We komen', p. 40 (met afbeelding en situering op kaart).

16. Rijksarchief Gent, Kaarten en Plannen, nr. 512 en 513.

17. Gentbrugge, Gentbruggekouter 7-11. Charles e.a., *Van walsites*, p. 130-133 (WSH021).

18. Gentbrugge, Gentbruggekouter 22. Charles e.a., *Van walsites*, p. 133-134 (WSH022).

19. Kaart van het Vrije van Gent door Henricus Hondius, 1641 (Archief Gent, IC_AG_L_001_29).

20. Gentbrugge, Braemkasteelstraat 1. Charles e.a., *Van walsites*, p. 134-136 (WSH023).

21. Gentbrugge, Braemkasteelstraat. Charles e.a., *Van walsites*, p. 137-138 (WSH024).

22. Gentbrugge, Achterdries 53. Charles e.a., *Van walsites*, p. 139-140 (WSH025).

23. Gentbrugge, Vogelhoekstraat 17-47. Charles e.a., *Van walsites*, p. 186-187 (WSH048).

24. Zwijnaarde, Binnenring Zwijnaarde. Charles e.a., *Van walsites*, p. 193-195 (WSH052).

25. Zwijnaarde, Dorpsstraat 10. Charles e.a., *Van walsites*, p. 205-206 (WSH058).

26. Zwijnaarde, Joachim Schaykstraat 6. Charles e.a., *Van walsites*, p. 189-191 (WSH050).

27. Gent, Tussen Bermen 1. Charles e.a., *Van walsites*, p. 173-176 (WSH042).

28. Gent, Ottergemsesteenweg 230-240 en 242. Charles e.a., *Van walsites*, p. 176-180 (WSH043 en 44).

29. Gent, Proeftuinstraat 86. Charles e.a., *Van walsites*, p. 163-165 (WSH037).

30. Gent, De Pintelaan 185. Charles e.a., *Van walsites*, p. 159-162 (WSH036).

31. De naam leeft voort in de huidige straatnaam Zieklien, gelegen tussen de Maaltebruggestraat en de Tuinwijklaan. Beatrix Baillieux, *Wandelen in de wijk Sint-Pieters-Buiten*, Gent, 2012, p. 4.

32. Sint-Denijs-Westrem, Putstraat 26-30, zie 'Kasteel Puttenhove', in: *Inventaris Onroerend Erfgoed*, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/26894>

33. Gent, Patijntjesstraat 138-208. Charles e.a., *Van walsites*, p. 147-149 (WSH030).

34. Afsnee, Afsneedorp 18. Charles e.a., *Van walsites*, p. 201-202 (WSH056).

35. Afsnee, Goedingenstraat 4. Charles e.a., *Van walsites*, p. 144-146 (WSH029).

36. Guido Desseijn, *Gent – Drongen. De Assels en hun ontsluiting*, Gent, 2015 (Erfgoedmemo, 79).

37. Drongen, Kaaksmetestraat 1, nu geprand tegen Buitenring-Drongen. Charles e.a., *Van walsites*, p. 116-119 (WSH021).

38. Drongen, Kaaksmetestraat 1, nu geprand tegen Buitenring-Drongen. Charles e.a., *Van walsites*, p. 116-119 (WSH021).

39. Maurits Gysseling, *Geschiedenis van Oostakker en Sint-Amandsberg tot 1794*, Oostakker, 1974, p. 27.

40. Deze galgenberg staat getekend op een figuratieve kaart van de omgeving van het Hof van Heerlegem en de Rozebroeken, gedateerd tussen 1540 en 1600

41. Rijksarchief Gent, *Kaarten en plannen*, nr. 348. Zie ook M. Gysseling, *Geschiedenis van Oostakker*, p. 24.

42. Capiteyn e.a., *Historische Atlas*, p. 26-27.

43. In 1590 tekende Jan de Buck een kaartenboek van de nieuwe stadsversterkingen en de gronden die hiervoor onteigend werden. Hier zijn de namen van de bolwerken vermeld. Ook de molens die op vele bolwerken stonden, zijn hier afgebeeld (Archief Gent,

OA_098_01). Op de Horenbaultkaart is dit eveneens het geval.

44. Het toponiem Thender Weere, dat op de kaart van De Buck (1590) wordt vermeld, lijkt te verwijzen naar het einde van de 'stadswering' (Victor Fris, *De oude straatnamen van Gent*, Gent, 1925). Dit was immers het meest westelijke punt van de stadsversterking. Tegen die lezing pleit dat de oorspronkelijke aarden wal tussen de Brugse Poort en Einde Were pas in de vijftiende eeuw (1414-1454) door muren en torens werd vervangen. De oudste gevonden naam is *Ten ende vander werelt* en dateert al uit 1385 (Maurits Gysseling, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn straatnamen*, Antwerpen, 1954, p. 44). Een alternatieve etymologische verklaring voor het 'einde van de wereld' is dat dit het uiterste stukje droge stadgrond voor de uitgestrekte Drongense Meersen was (Frank Gelaude, *Einde Were*, Gent, 2017 (Erfgoedmemo 87)).

45. Over het waterbouwkundig landschap in het (post)middeleeuwse Gent zie Frank Gelaude, *De vroege hydrografie van de stad Gent, een geomorfologisch en historisch onderzoek van menselijke ingrepen in de waterhuishouding van het middeleeuwse Gent*, doctoraatsproefschrift Monumenten- en Landschapszorg, Universiteit Antwerpen, 2018, met op p. 69 een lijst van de hydroniemen (namen van waterlopen) in Gent.

46. Zoals duidelijk te zien is op de Hondiuskaart van Gent (1641) in: Antonius Sanderus, *Flandria Illustrata*, Keulen, 1641-1644, deel 1, p. 82-83. De Rijke Klaren in Gentbrugge moesten in 1578 hun klooster verlaten, dat werd afgebroken ter verdediging van de stad Gent. In 1613 bouwden ze hier een nieuw klooster binnen de stadsmuren. Het klooster aan de Sint-Lievenspoortstraat is nu verdwenen, maar de zijstraten Sint-Clarastraat en Clarissenstraat herinneren nog aan hun aanwezigheid. Zie 'Sint-Lievenspoortstraat' in: *Inventaris Onroerend Erfgoed*, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/102868>.

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

- Land van Aalst
- Stad Geraardsbergen in het land van Aalst
- Baanderij Boelare in het Land van Aalst

1.	Hunnegempoort/ Lessensepoort	9.	Kapel van de Grauwzusters
2.	Oudenaardsepoort/ Dutsepoort	10.	Schepenhuis
3.	Vlieguit/ Reepoort/ Gentsepoort	11.	Landhuis
4.	Putsemeinpoot	12.	Hunnegemkerk
5.	Overpoort/ Brusselsepoort	13.	Hospitaalkerk
6.	Boelarepoort	14.	Sint-Kathelijnekerk
7.	Sint-Bartholomeuskerk	15.	Begijnhofkerk
8.	Kerk Sint-Andraansabdij	16.	Karmelietenkerk

Gheeraertsberghe 1626

Marcel Cock en Geert Van Bockstaele

CARTOGRAAF PHILIPS DE DIJN EN GERAARDSBERGEN

In het 'De Dijnnummer' is duidelijk gemaakt dat de oriëntatie (naar het zuiden) en de mogelijke opdrachtgever van de kaart van het Land van Aalst uit 1626 met de stad Geraardsbergen kunnen vandoen hebben.¹ Aan te nemen is zeker dat Philips de Dijn uit Aspelare meer met Geraardsbergen dan met andere stedelijke centra uit het Land van Aalst bekend is geweest. Er zijn vooreerst familiale connecties tussen De Dijn en de Denderstad. Op 10 februari 1613 huwt hij (*Philippus de dijsme*) in de Sint-Bartholomeuskerk op de Markt in Geraardsbergen met Anna van Ghansbeke (*Ghansbeck*).² Philips de Dijn en Anna Van Ghansbeke hebben evenwel vlug na hun huwelijk de stad Geraardsbergen als woonplaats geruild voor Aspelare - Geertrui, hun eerste kind wordt er al op 27 augustus 1615 geboren -, maar de familie De Dijn blijft familiale contacten met de familie van Ghansbeke in Geraardsbergen onderhouden. In 1620 is Elizabeth van Ghansbeke in Aspelare doopmeter van haar nichtje Elizabeth en een jaar later is Philips in Geraardsbergen zelf dooppeter van Anna, het dochtertje van Jan van Ghansbeke, mogelijk Philips' schoonbroer, en Adriana Claus.³ In 1613, wanneer hij een maand getrouwd is in Geraardsbergen, laat Philips zich al op 30 maart ook als gildebroeder in de elite kruitboogschuttersgilde van Sint-Joris in de stad inschrijven. Op 20 mei wordt ook Adriaan van Ghansbeke, een schoonbroer (?), er lid.⁴ Naast dit familiale netwerk ontwikkelt Philips in de Geraardsbergse gilde ongetwijfeld een zuiver sterk maatschappelijk netwerk, Het heeft ongetwijfeld de uitbouw van zijn landmeterscarrière succesvol gemaakt.

Men moet onder meer bedenken dat Francesco Bernardino de Cassina, een rijke Antwerpse zakenman, in 1601 door koop de nieuwe baron van Boelare in de gelijknamige baronie van het Land van Aalst wordt. Hij treedt circa 1600 toe tot de kruitboogschuttersgilde.⁵ Familieleden van de hoger genoemde Adriana Claus, mogelijk de schoonzus van Philips, zijn ook gildebroeders.⁶ Philips leert er verder ook de landsadelijke gildebroeder Guillaume Damman kennen, die onder meer in 1613 en ook nog later burgemeester is van de stad. De burgemeester is door huwelijk verbonden met de andere landsadelijke familie Vanden Eechoute. Charles Vanden Eechoute uit die familie is al sinds 1615 herhaaldelijk burgemeester van de stad en wordt in 1619 ook gildebroeder. Daarbij is te noteren dat zeker de burgemeesters en eerste schepenen van Aalst en Geraardsbergen aan de algemene voorwaarde voldoen om lid te zijn van het College van het Land van Aalst, waar de opdracht om een (nieuwe) kaart van het gebied minstens ter sprake moet zijn gekomen.⁷ Het is bovendien bekend dat een der oudst bewaarde kaarten van Philips de Dijn de eigendom voorstelt van burgemeester Vanden Eechoute in de Zak te Geraardsbergen (1618).⁸ En verder hebben ook Guillaume Damman, en Jehanne Vanden Eechoute aan Philips de Dijn opdracht gegeven om zijn kaartboek voor de abdij van Anchin op te maken (1621-1622).⁹

Er is ook deze vaststelling. Philips de Dijn heeft zijn kaarten dus ook de plattegrond van Geraardsbergen, zoals de windroos onderaan in het midden van het document aangeeft, naar het zuiden georiënteerd. Aldus wekt het kaartbeeld van het Land van Aalst en van de stad Geraardsbergen een ongewone indruk. Waar men, zoals op naar het noorden georiënteerde kaarten van het Land van Aalst, de ligging van de

stad Geraardsbergen en omgeving normalerwijze, enigszins minder opvallend, in de rechterbenedenhoek verwacht, staan de stadsplattegrond en de omgeving ervan nu volop in de linkerbovenhoek getekend. Een vergelijking met een naar het noorden gerichte kaart leert dat het kaartbeeld van De Dijn ons derhalve in een onderste boven gedraaid spiegelbeeld wordt getoond.¹⁰ Literatuur over oudere kaarten verklaart kortweg dat een oriëntatie naar 'Noord boven wel wijdverbreid is ... behalve als je een goede reden hebt een andere windrichting boven te zetten'.¹¹

Bij dit alles stellen zich twee vragen: wie heeft aan de Aspelaarse Philips de Dijn de opdracht gegeven om een kaart van het Land van Aalst in 1626 te tekenen en waarom heeft de cartograaf zijn kaart naar het zuiden georiënteerd, zodat de stad Geraardsbergen en ook de baronie van Boelare uitdrukkelijk bovenin het kaartbeeld kwamen te liggen? Rekening houdend met al de bovenstaande aangehaalde netwerkgegevens, moeten we met Georges Vande Winkel de oorsprong van kaart 1626 wellicht toch in het Geraardsbergse gebied leggen.¹²

CARTOGRAAF PHILIPS DE DIJN EN ZIJN PLATTEGROND VAN GERAARDSBERGEN IN 1626

• Algemeen kaartbeeld

De cartografische waarde van de stadsplattegrond van Geraardsbergen op de kaart van Philips de Dijn is toetsbaar aan een cartografisch exacte plattegrond, die Jacques Horenbault in 1596 op zijn kaart van het Land van Aalst heeft getekend.¹³ De Dijn gebruikt, zoals ook al Jacques Horenbault, in hoofdzaak twee kleuren: de toegangswegen naar de stad en de muren van stadsgebouwen zijn in het rood gekleurd; de daken van gebouwen en waterlopen hebben een blauwe kleur. De stadsnaam *GHEERAERTS - BERGHE* is in zwarte gotische letters geschreven. De Dijn benoemt, in tegenstelling tot cartograaf Horenbault, de grote toegangswegen naar of vanuit de stad niet met hun eigenaam. Evenmin heeft hij de groene kleur gebruikt voor boomaanplantingen of rivier- en beekoevers rond de stadsplattegrond.

Philips de Dijn vernoemt de stad onder de naam in een Vlaamse versie *Gheeraerts-berghe*. Hierbij is op te merken dat hij dus een aloude Nederlandse spelling gebruikt, die al in de middeleeuwen in Gent opduikt (o.m. 1343) en die men bovendien verder aantreft in het eigentijdse ledenboek (1551) van de Sint-Jorisgilde der Geraardsbergse kruisboogschutters *binnen de keijserlijcke Stadt Gheeraertsberghe*, waarvan hij in 1613 lid is geworden.¹⁴ Bekende toponiemen op het grondgebied van de stad, buiten de omwalling, zoals *Oudenberch* en *Busemont* zijn in gewone cursieve kleine letter geschreven.

De bijzondere oriëntatie naar het zuiden van de kaart leert dat het kaartbeeld van De Dijn ons in een onderste boven gedraaid spiegelbeeld wordt getoond. Zo ligt de bovenstad of *doude poort - het oude stadsgedeelte* links van de Dender, die door de stad stroomt naar het onderste deel toe van de kaart, en ligt de benedenstad of *de nuwe poort - het nieuwe stadsdeel* rechts van de rivier.¹⁵ De schaal van de kaart bedraagt 1/34.328 (1 cm = circa 343 m) en is dus enigszins kleiner dan de schaal van stadplattegrond op de kaart van Jacques Horenbault uit 1596 (1/23.175; 1 cm = circa 230 m). De kaart is ook beschadigd tot ons gekomen. Onder meer is de plattegrond van de stad in de rechterzijde op de tekening gescheurd en zijn de kleuren er weggesleten (afgebladderd).¹⁶

De stadssite met de omwalling heeft een identieke tekening als de site op de Horenbaultkaart. Wel beperkt de cartograaf zich tot de weergave van de stadsomwalling met de stadspoorten en hun toegangswegen. De stadsmuren zelf met hun verdedigingstorens, die al op de kaart van Horenbault in 1596 in het rood zijn gekleurd, heeft de Dijn niet overgenomen. Binnen de omwalling tekent de cartograaf een schetsmatig stratentracé, dat vooral in de benedenstad door de beschadiging van de kaart minder duidelijk bleef. Slechts enkele dubbele zwarte lijnen naar de stadspoorten, zowel in de benedenstad als de bovenstad,

zijn nog zichtbaar gebleven. Verder zijn er acht religieuze gebouwen en twee overheidsgebouwen in de stad te onderscheiden.

De *Grote Dender*, die van boven naar onder op de kaart loopt en die de stad in een benedenstad en een bovenstad verdeelt, heeft een blauwe kleur. De waterloop is in het stadscentrum onderbroken door twee bruggen: de *nuwe brugghe - de nieuwe brug* bovenaan en *doude brugghe - de oude brug* onderaan.¹⁷ De watermolens op de *Grote Dender* vóór de oude brug zijn niet opgenomen. Ook een vertakking van de Dender, die bovenaan op de kaart nabij de Hunnegemkerk afsplitst en in het stadscentrum bij nog andere evenmin getekende watermolens in de *Grote Dender* vloeit, is niet opgetekend in het plan.

In verband met de kleur van de stadsomwalling is het volgende op te merken. De omwalling zowel van de benedenstad (rechts) als van de bovenstad (links) heeft de cartograaf, zoals de loop van de Dender, blauw gekleurd. De hele stad zou dus door een watergracht omringd zijn. Voor de benedenstad, waar er vóór de stadsmuren een waterpartij lag, gevoed door een aftakking van de Dender bij het binnenlopen van de stad, is de kleur exact. Vóór de stadsmuren in de bovenstad op de zuidwestelijke helling van de Oudenberg kan er, omwille van het sterk hellend terrein dat afloopt naar de Dender, geen watergracht liggen. De blauwe kleur is er dus niet exact gebruikt.¹⁸

Nog een opvallende vaststelling is toch, ook voor de andere steden in het Land van Aalst, dat De Dijn, ondanks een kleiner schaalmodel, een gedetailleerd beeld van de stadsmonumenten in Geraardsbergen tekent. Verder is vooral aan de tekening van de gevels der monumenten duidelijk dat Philips de Dijn zijn stadsplattegrond met de monumentenomgeving (dorpskerken, kastelen, abdijen) in vogelperspectief vanuit het noordwesten tekent.

• Gedetailleerd kaartbeeld

Stadspoorten

In de omwalling staan de **zes stadspoorten** getekend, waar de toegangswegen naar de stad aankomen. De benedenstad telt drie poorten: bovenaan de kaart, rechts van de Hunnegemkerk, staat Hunnegempoort/Lessensepoort **(1)**; in het beschadigde deel van de kaart onderaan rechts vertrekt de grote (rode) weg rechts naar Oudenaarde bij de Oudenaardse-/Dutsepoort **(2)**; nog onderaan, nabij de Dender die de stad uitvloeit, is de Vlieguit/Reep-/Gentsepoort **(3)** getekend. In de bovenstad liggen eveneens drie stadspoorten: bovenaan de kaart vertrekt de weg naar Lessen vanaf de Putsemeipoort **(4)**; de Overpoort/Brusselsepoort **(5)** staat daar in het midden van de omwalling, nabij de kerk van de Sint-Adriaansabdij; onderaan de kaart leidt de Boelarepoort **(6)** naar het kasteel van de heer van Boelare en naar de dorpen op de rechteroever van de Dender.¹⁹

Zoals al vermeld, is het stratenpatroon op de kaart vervaagd of zelfs niet getekend. In de bovenstad is de Peinstraat (Vredestraat) vanaf de Markt naar de Boelarepoort onderaan de kaart nog zichtbaar; ook de straat, deels nog rood gekleurd, vanaf de Overpoort links naar het marktplein toe, is nog traceerbaar.

Gebouwen in de bovenstad

1. Religieuze gebouwen

In de bovenstad zijn er drie kerken afgebeeld.

De **Sint-Bartholomeuskerk (7)**, met een transept en een hoge vieringtoren en sinds de middeleeuwen de parochiekerk van de stad, staat bovenaan links bij de omwalling op de Markt. De krappe ruimte van het marktplein heeft meegebracht dat het koor van de kerk moest worden uitgegraven in de helling van de Oudenberg en het kerkschip op het marktplein slechts even groot als het koor is uitgebouwd.²⁰

De **kerk van de Sint-Adriaansabdij (8)** staat eveneens tegen de omwalling en de Overpoort onder de Sint-Bartholomeuskerk getekend. De kerk van de benedictijnenabdij deelde de gebedsruimte met een Sint-Lucasparochie aan een Sint-Lucasaltaar aldaar, waar de pastoor van de Sint Bartholomeuskerk parochiediensten mocht verzorgen.²¹ Ook deze kerk heeft, zoals de Sint-Bartholomeuskerk een transept met een vieringtoren.²² De **kapel van de grauwezusters (9)** ligt rechts tussen de twee grote kerken van Sint-Bartholomeus en Sint-Adriaan en staat tegen de Dender. De grauwezusters verbleven er van circa. 1550 tot circa 1630 en werden daarna opgevolgd door de clarissen-urbanisten. Het gebouw is een zaalkerk en heeft een dakruiter. De kapel staat ook al op dezelfde locatie op de stadsplattegronden van Jacques Horenbault.

2. Overheidsgebouwen

Minder opvallend staan er twee overheidsgebouwen op de Markt.

Het **Schepenhuis (10)**, dat wel al op de kaart uit 1596 is getekend, is door De Dijn vaag geschetst tussen de Sint-Bartholomeuskerk en de Sint-Adriaanskerk. Het kleine gebouw staat er, zoals ook op de kaart van Horenbault, in een juiste volumeverhouding tegenover de twee grote kerken in de bovenstad geschetst.

Het **Landhuis (11)**, waar het landscollege van het Land van Aalst tot de tweede helft van de zeventiende eeuw nog vergaderde en de gedeputeerden konden overnachten, staat rechtsboven de Sint-Bartholomeuskerk en onder de Putsemeispoort. Het landscollege vergaderde tot in de eerste helft van de zeventiende eeuw afwisselend in Aalst en in Geraardsbergen en vervolgens alleen nog in Aalst.²³ Op het einde van de zestiende eeuw in 1598 draagt de stad bij tot de bouw (verbouwing) van het huis. Eerst in De Dijns tijd wordt er een huisbewaarder voor het huis aangesteld. Het huis wordt in 1629 verhuurd aan de meest biedende.²⁴ Ook Horenbault heeft het huis al in 1596 opgetekend.

Gebouwen in de benedenstad

In de benedenstad zijn eveneens drie kerken duidelijk zichtbaar.

De **Hunnegemkerk (12)**, momenteel het oudst bewaarde religieuze gebouw in de stad, staat bovenaan op de kaart in de zuidelijke hoek van de stad. Ze heeft een half transept, uitgebouwd naar het zuidwesten en een hoge en slanke dakruiter. Ondanks de beschadiging van de kaart is de tekening goed vergelijkbaar met een kaart uit 1617, waarop de watermolens in de stad staan getekend.²⁵ Ook hier is een slanke dakruiter aanwezig en is het onderste deel van de toren open gewerkt, waaruit af te leiden valt dat er een klokkenkamer/ruimte was. De Hunnegemkerk wordt in 1624 toegewezen aan benedictinessen. De bouw van het klooster bij de kerk is in datzelfde jaar gestart en de zusters nemen er drie jaar later, op 4 augustus 1627, hun intrek.²⁶ De kaart heeft die nieuwbouw naast de kerk nog niet opgenomen. Hier is mogelijk een aanwijzing voor de periode, waarin de cartograaf met de voorbereiding van de kaart, vóór 1626 en zelfs vóór 1624, is begonnen.

De **hospitaalkapel (13)** staat op het einde van de nauwelijks zichtbare straat, die dit gebedshuis, ook nu nog de Gasthuisstraat, met de Hunnegemkerk verbindt. De kapel hoort bij het hospitaal, waarvan men algemeen aanneemt dat het in circa 1200 gesticht is. Het gebouw is vrij klein en is een zaalkapel met een dakruiter. De middeleeuwse bronnen situeren de kapel en het hospitaal steevast op deze plaats.²⁷

De **Sint-Katelijnekerk (14)** staat onder de hospitaalkerk. De kerk wordt al vermeld in 1247 en is in hoofdzaak gefrequentieerd door de wevers van de stad. In 1622 wordt de kerk aan de paters miniemen toegewezen, die zich eerst in 1636 definitief in het nieuw gebouwde klooster bij de tevens verbouwde kerk vestigen. Het klooster en de kerk van de miniemen huisvesten momenteel het

bisschoppelijke Sint-Catharinacollege.

Opvallend is de hoge westtoren, ook al op de kaart van 1596 aanwezig, die bewust als verdedigingstoren is gebouwd. De toren staat vóór de eigenlijke kerk en is in vier verdiepingen verdeeld. Bij de overname van de kerk door de miniemen vrezden de bewoners van de wijk dan ook dat ze hun bescherming in geval van oorlog zullen verliezen.²⁸ De kerk is trouwens de enige kerk in Geraardsbergen met een dergelijke vrijstaande toren, die tot op vandaag nog zijn typisch gelede structuur behouden heeft. De constructie mag als oudste kerktoren (dertiende eeuw?) van de stad beschouwd worden. Momenteel is de toren ten oosten van de kerk ingeplant. Men moet dus aannemen, tot bewijs van het tegendeel, dat de paters miniemen bij de bouw van hun klooster een nieuw kerkschip ten westen van de toren hebben gebouwd, waartegen ze trouwens een zijde van het kloosterpand lieten aansluiten, dat tot op heden zo geschikt en bewaard is gebleven.

De kleine **begijnhofkerk (15)** is mogelijk, maar nauwelijks te onderscheiden, links van de toren en boven het dak van de **Sint-Katelijnekerk** getekend. Ook Horenbault heeft de twee kerken al opgenomen in zijn plattegrond van de stad op ongeveer dezelfde percelen.

De **karmelietenkerk (16)** wordt kort na de aankomst van de paters geschoeide karmelieten, afkomstig uit het klooster van Edingen, in 1466 gebouwd. Maria van der Gracht had hun een aantal eigendommen met het oude burchtgebouw van de stad toegewezen. De kerk is onderaan de benedenstad, waar de Dender de stad verlaat, naast de Vlieguitpoort door de beschadiging van de kaart nog maar nauwelijks te zien.

De best bewaarde tekening van de kerk is bewaard op de tekening, die De Dijn van het huis van burgemeester Vanden Eechoute in 1618 maakte. Het is een eenbeukige zaalkerk met een dakruiter op de plaats en ze staat op de plaats, waar ook nu nog de karmelietenkerk uit 1708-1717 staat. Het voormalige klooster met de kapel kwam in 1818 in het bezit van de paters Jozefieten, die er lager en secundair onderwijs inrichtten.

1. Het 'De Dijnummer' verscheen in december 2018 als laatste nummer 70 van de gedrukte versie in de zeventigste jaargang van het tijdschrift *Het Land van Aalst*. Het uitgebreide nummer met meerdere kleurillustraties was in een redactie van G. VANDE WINKEL (red.) en bijdragen van vijf auteurs volledig gewijd aan cartograaf Philips de Dijn. Over de kaart van 1626 G. VANDE WINKEL, *Een kaart van het Land van Aalst uit 1626 en landmeter Philips De Dijn*, in: *Het Land van Aalst*, 70, (2018), p. 311-328.

2. Zie B. MERCKAERT, *Philips De Dijn, een leven in kaarten*, in: *Het Land van Aalst*, 70, (2018), p. 243-254.

3. Op 25 februari 1620 is Elizabeth van Gansbeke doopmeter van Elizabeth de Dijn, een dochter van Philips en Anna, in Aspelare; op 20 januari 1621 is Philips dooppeter van Anna van Gansbeke, het dochtertje van Jan van Gansbeke en Adriana Claus; begijn Anna Claus is in naam van oom Petrus de Dijn, pastoor van Vlierzele, doopmeter. De gegevens volgens de parochieregisters in Aspelare en Geraardsbergen. Een parenteel van Philips de Dijn ook al bij B. MERCKAERT, *Philips De Dijn*, p. 250. Uit verder onderzoek naar de geboorten blijkt dat zeker drie van de vijf bevallingen van Anna Van Ghansbeke problematisch verlopen, met doopsel door de vroedvrouw en met uiteindelijk de dood van Anna († 27 sept. 1628) na de geboorte van Petrus (° 23 sept. 1628).

4. C. VAN CAUWENBERGE, *Boeck der incomelinghen van de Kruisboogschuttersgilde van Sint-Joris te Geraardsbergen (1515-1793)*, Geraardsbergen, 2018, p. 241. Ook andere '(van) Ghansbeke's' zijn er sinds circa 1551 lid van de gilde (C. VAN CAUWENBERGE, *Boeck der Incomelinghen*, p. 318). Met dank aan J. De Ro en C. Van Cauwenberge, die ons de foto van de inschrijving van De Dijn op pagina P05 - 135 onder nr. 9 in het Boeck der Incomelinghen doorstuurden. Verder ook C. VAN CAUWENBERGE, *De kruisboogschuttersgilde van Sint-Joris te Geraardsbergen. Deel 1: Kroniek aan de hand van de bestaande bronnen en literatuurverwijzingen*, in: *Gerardimontium*, 254, (2014), p. 11-18; J. DE RO, *De kruisboogschuttersgilde. Deel 2: Welgesteld, voornaam en verenigd*, in: *Gerardimontium*, 255, (2014), p. 12-24; J. DE RO, *De kruisboogschuttersgilde. Deel 3 & slot: Welgesteld, voornaam en verenigd*, in: *Gerardimontium*, 256, (2014), p. 15-23. B. Merckaert (*Philips De Dijn*, p. 243) vermeldt het lidmaatschap van leden uit de familie Van Ghansbeke; maar niet het lidmaatschap van Philips de Dijn.

5. Zie o.m. V. CAMPEN, *La baronnie de Boulaere*, Geraardsbergen, 1930, p. 85 e.v.; M. VAN TRIMPONT, *De baronnen van Boelare in beeld*, Geraardsbergen, 2011, p. 23 e.v.

6. C. VAN CAUWENBERGE, *Boeck der Incomelinghen van de Kruisboogschuttersgilde*, p. 291.

7. Over de samenstelling van het college H. VAN ISTERDAEL, *Archief het Land van Aalst 1342-1796 (1814). Deel I. Inventaris*, Brussel, 1994, p. 68.

8. De kaart 'Den Saeck' van 21 maart 1628, in bespreking en uitgave bij D. VAN DE PERRE - G. VANDE WINKEL, *Overzicht van het cartografisch en landmeetkundig oeuvre van Philips De Dijn (1618-1662)*, in: *Het Land van Aalst*, 70, (2018), p. 19-36.
9. Zie G. LIESSENS, *Het "Cartulaire des biens de l'abbaye d'Anchin" van Philips De Dijn (1621-1626)*, in: *Het Land van Aalst*, 70, (2018), p. 279-290.
10. Wij houden de verwijzingen *links* en *rechts* aan zoals ze op het kaartbeeld worden weergegeven. Op de plattegrond van Jacques Horenbault liggen *links* en *rechts* omgekeerd georiënteerd.
11. Daarover P. VAN DER KROGT, *Het Noorden boven*, in: *Geografie*, (2012 /2), p. 16-21. Tussen 1500 en 1550 geeft de auteur 31% kaarten aan, die naar het zuiden georiënteerd zijn.
12. G. VANDE WINKEL, *Een kaart van het Land van Aalst uit 1626 en landmeter Philips De Dijn*, in: *Het Land van Aalst*, 70, (2018), p. 326.
13. Zie ook al G. VANDE WINKEL, *Een kaart van het Land van Aalst uit 1626 en landmeter Philips De Dijn*, in: *Het Land van Aalst*, 70, (2018), p. 321 e.v. De kaart van Horenbault werd uitgegeven bij de veertigste verjaardag van onze Vereniging in 1988. Zie ook M. COCK, *De oudste meesterkaart van het "Land van Aalst"*, in: *Het Land van Aalst*, 40, (1988), p. 235-246.
14. Aldus de stadsnaam ook in het Boeck der Incomelinghen van het Gilde van den Edelen heere Sinte Jooris binnen de keijserlijkcke Stadt Gheeraertsberghe gemaect ten Jaere 1511 en de uitgave ervan door C. Van Cauwenberghe (zie noot 4). Over de stadsnaam en de toponiemen te Geraardsbergen M. GYSSELING, *Middeleeuwse toponiemen te Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst*, 11, (1959), p. 3-4. Ter vergelijking Jacques Horenbault schrijft op zijn kaart (1596) een Vlaamse versie van de stadsnaam als GHEERSBERGHE. Aan te stippen valt dat de Latijnse middeleeuwse versie GEROLDI MONS in plaats van de versie GERALDI MONS een grafie is met een Vlaamse spelling o in de tweede lettergreep (E. VAN MINGROOT, *Het stichtingsdossier van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen, (1081-1096)*, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 153/1, (1987), Brussel, p. 9.
15. De benamingen van de stadsontwikkeling nog in de grafelijke cijnslijst van 1374 (Algemeen Rijksarchief Brussel, *Rekenkamer* 45.282).
16. De kaart (ARA., Brussel) is in opdracht van onze Vereniging naar aanleiding onze 70ste verjaardag intussen gerestaureerd.
17. Benaming van de bruggen volgens de cijnslijst van 1374.
18. Hier dient aangestipt dat De Dijn zich mogelijk voor de kleur toch op de kaart van Horenbault (1596) richt, waar ook een dergelijke inkleuring in een deel van de bovenstad, zij het minder expliciet, al voorkomt.
19. Recent archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat ter hoogte van de Overpoort de momenteel oudste wegverharding er teruggaat tot het einde van de 10de / 1ste helft van de 11de eeuw. Daarover C. CLEMENT - W. DE MAEYER - V. GUILAUME - B. CHERRETTÉ, *Geraardsbergen Abdijstraat. Archeologisch onderzoek. SOLVA. Archeologie rapport 148*, Erembodegem, 2018, p. 65.
20. De kerk op de Markt is een pre-stedelijke parochiekerk, die er zeker bij de overbrenging van de Sint-Pietersabdij, naderhand Sint-Adriaansabdij genoemd, vanuit Dikkelvenne naar de stad (1096) bestond. In 1181 wordt de apostel Bartholomeus als patroon vernoemd. In 1515-1518 wordt de reguliere abt van de Sint-Adriaansabdij pastoor met volle rechten van de seculiere Sint-Bartholomeuskerk. Omwille van een Onze-Lieve-Vrouwbroederschap in de kerk van twaalf seculiere priesters wordt de kerk in de middeleeuwen gemeenlijk ook de parochiekerk van *Onser Vrouwen Capelle op de maerct* genoemd (1355). Hierover het tweeluik van recente studies door M. COCK, *Ave, O beate beatorum, ter beate Bartholomæ. Sint-Bartholomeusreliëken van Lipari (Italië) tot in Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst*, 67, (2015), p. 93-132; D. VAN DE PERRE, *Een nieuwe visie op de relatie tussen de parochiekerken van Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas te Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst*, 67, (2015), p. 245-282.
21. Nogmaals D. VAN DE PERRE, *Een nieuwe visie*, p. 260-266.
22. Het schip van de kerk zou pas in het midden van de 18de eeuw door de Gentse architect Jan-Baptist Simoens vervangen worden. Hiervoor G. VAN BOCKSTAELE, *De ontwerp- en bouwactiviteiten van Jan Baptist Simoens voor de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen en de abdij van Beaupré te Grimminge*, in: *Het Land van Aalst*, 63, (2011), p. 233-243.
23. M. CHERRETTÉ, *Historische ontwikkeling van de instellingen in het Land van Aalst [...]. Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. XVII*, Gent, 1992, p. 38.
24. H. VAN ISTERDAEL, *Archief van het Land van Aalst 1342-1796 (1814). Deel I. Inventaris*, Brussel, 1994, p. 93-97.
25. G. VAN BOCKSTAELE, *De Hunnegemkerk te Geraardsbergen in kaarten en plannen*, in: *Het Land van Aalst*, 40, (1988), p. 227-228.
26. K. DE WOLF-D. LARMUSEAU, *Hunnegem. Het kloppende hart van Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 2018, p. 48-53.
27. Bespreking en bronverwijzing naar GASTHUIS en HOSPITAAL bij M. FRANCO, *Toponymie van Geraardsbergen*, Proefschrift

RUG., Gent, 1979, p. 24-25 en 42-43.

28. G. VAN BOCKSTAELE - A.-M. VANDEN HERREWEGEN - L. DE COCK, *Van scholaster tot principaal. Het Sint-Catharinacollege te Geraardsbergen en zijn voorgeschiedenis (1437 - 1989)*, Geraardsbergen, 1990, p. 79-87. Ook nog G. VAN BOCKSTAELE, *Het Miniemenklooster te Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst*, 50, (1998), p. 133-140.

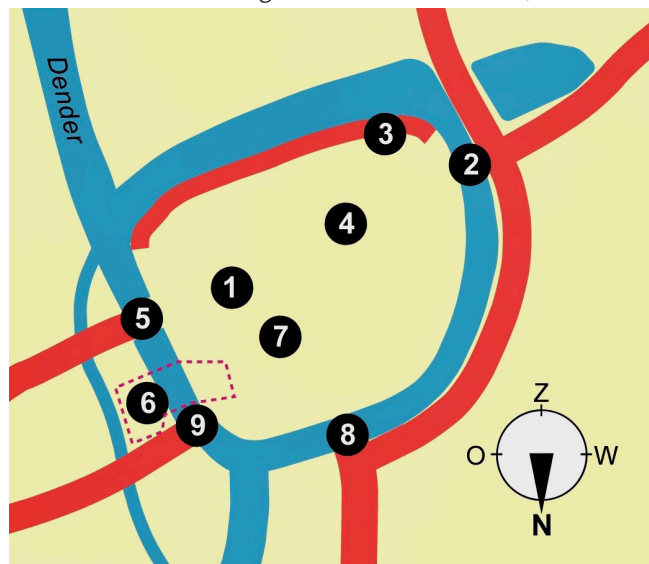
Lessene 1626

Jean-Paul Vanlierde

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

 Graafschap Henegouwen

1. Eglise St. Pierre
2. Porte d'Ogy
3. Porte d'Ath (*niet weergegeven*)
4. Hôtel de ville
5. Porte de Pierre

6. Hôpital Notre Dame à la Rose
7. Couvent des Soeurs de la Visitation
8. Porte de Grammont
9. Moulin à eau

Georges Vande Winkel

Op de kaart van Philips de Dijn van het Land van Aalst (1626) krijgt het stadsplan van Ninove het bijschrift *Nienove*. Jacob van Deventer heeft het circa 1565 respectievelijk over *Nieneve* en *Ninoven* op de Brusselse minuut en op de Madrileense netkaart.¹ Voor alle duidelijkheid: Philips de Dijn kan nooit de Van Deventerstadplattegronden gezien hebben.² Toch is de overeenkomst tussen de toponiemen opvallend. In de kaarten en legger die De Dijn voor de abdij van Ninove vervaardigt, heeft hij het steevast over *Ni(e)neve* tenzij hij de verlatijnste vorm *Ninive* hanteert. Op deze algemene regel maakt de kaart van 1626 die wij enkel kunnen toeschrijven aan De Dijn, dus een uitzondering. Wellicht was hij hier beïnvloed door Horenbault, wiens kaart van 1596/1612 minstens als inspiratiebron diende voor de kaart van 1626.³ Horenbault vermeldt ook *Nienove*. Voor het toponiem Herlinkhove, waarmee Ninove een dubbelheerlijkheid vormde, is er dan weer geen overeenstemming. Horenbault heeft het over *Erljichove*, De Dijn vermeldt *Heerlichove*. Deze laatste ‘corrigeerde’ hier wellicht zijn voorganger omdat hij beter bekend was met het toponiem. Geboortig van Aspelare en daar wonende kent De Dijn de streek zeer goed.⁴ Dat geldt niet alleen voor de toponiemen, maar vast en zeker ook voor het stadsbeeld van Ninove. Vanaf circa 1620 zal De Dijn immers regelmatig opdrachten uitvoeren voor de premonstratenzerabdij van Ninove.⁵

Het stadsbeeld dat De Dijn ons van Ninove schetst, wordt omsloten door een eenvoudige verdedigingsgracht, zonder enige verwijzing naar stadswallen en met een nauwelijks zichtbare weergave van de stadspoorten. Het ‘bollewerk’ binnen het abdijsdomein en het bastion aan de burcht, de enige overblijfselen van de laat-zestiende-eeuwse vestingstad Ninove die zeker nog herkenbaar waren in 1626,⁶ worden evenmin weergegeven. De vestgracht zelf en de andere waterlopen zijn alle in blauwe kleur weergegeven. Die andere waterlopen zijn van diverse aard: twee Denderarmen, de Beverbeek en een achtvormige lus tussen beide Denderarmen. Ten zuiden van stad en burcht (op deze op het zuiden georiënteerde kaart dus bovenaan) loopt de Oude Dender. De Nieuwe Dender doorkruist de stad van west naar oost ter hoogte van de huidige Centrumlaan en ten zuiden van de Graanmarkt. Vanuit het noordwesten (op de kaart dus rechtsonder) sluit de Beverbeek aan op de vestgracht om vervolgens – niet altijd duidelijk aangegeven op de kaart – verder door de stad haar weg te zoeken naar de Dender. Een laatste hydrografisch element, op het eerste gezicht niet zo maar onmiddellijk te duiden, vormt de achtvormige lus tussen Oude en Nieuwe Dender in, met beide Denderarmen én met de stadsgracht verbonden. Vergelijkt men deze situatie met de kartering van Horenbault in 1596 dan wordt een en ander duidelijk en het is meteen een bijkomend bewijs voor de hoge schatplichtigheid van de kaart van 1626 aan het werk van Horenbault.

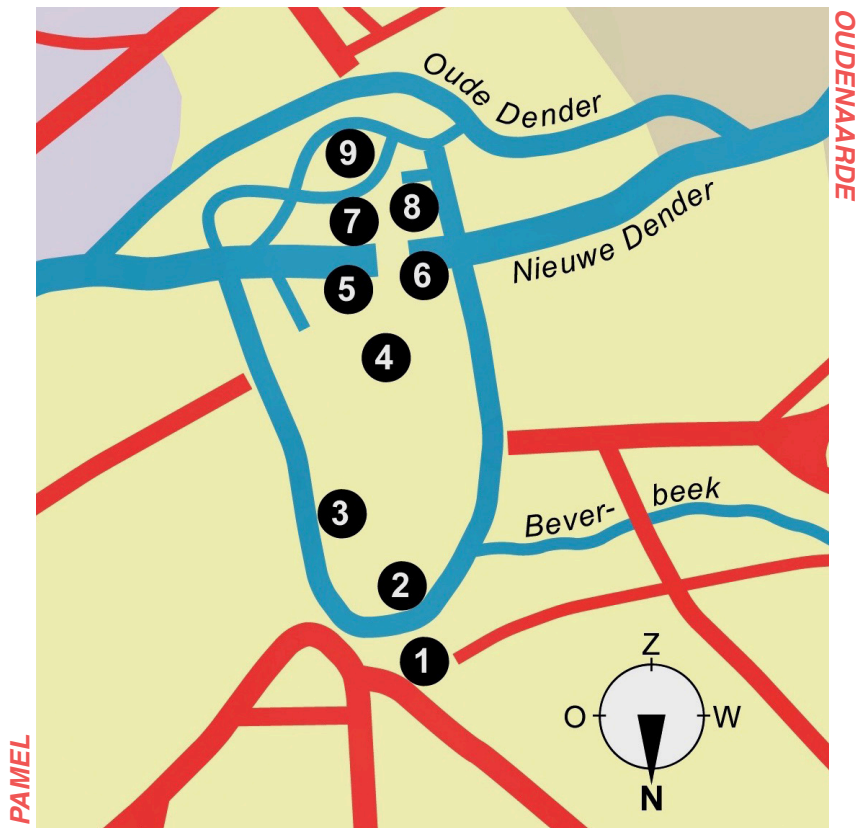
Bij Horenbault is duidelijk te zien hoe de westelijke stadsgracht achter het ‘Susterhuys’ de Vaart in het zuiden verbindt met de noordelijker gelegen Nieuwe Dender. De burchtsite tussen beide Denderarmen is omgeven door een dubbele waterwal. Allereerst uiteraard de burchtgracht zelf, maar verder ook het geheel van Hellegracht/Oude Dender en Vaart, dit laatste zijnde de huidige Dender ter hoogte van de Begijnenbrug.⁷ Meer stroomafwaarts sluit een hoefijzervormige gracht aan op de Nieuwe Dender, zonder twijfel een restant van het zuidoostelijk bollewerk op de rechteroever van de Dender uit de jaren 1579-1582. Nog in 1652 heeft het landboek van Ninove het hier over *eenen meersch ghenaeemt het Bollewerck*. De verbindingsgracht

NINOVE

- Land van Aalst
- Heerlijkheid Ninove-Herlinkhove
- Hertogdom Brabant

1. Abdijwindmolen
2. Abdij en westerbouw van de middeleeuwse abdijkerk
3. Parochiekerk
4. Schepenhuis
5. Dijnshof of Doremont
6. Heerlijke graanmolens
7. Hospitaalkapel
8. Kapel van de Grauwzusters ('Susterhuys')
9. Burcht

BRABANT EN BRUSSEL

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

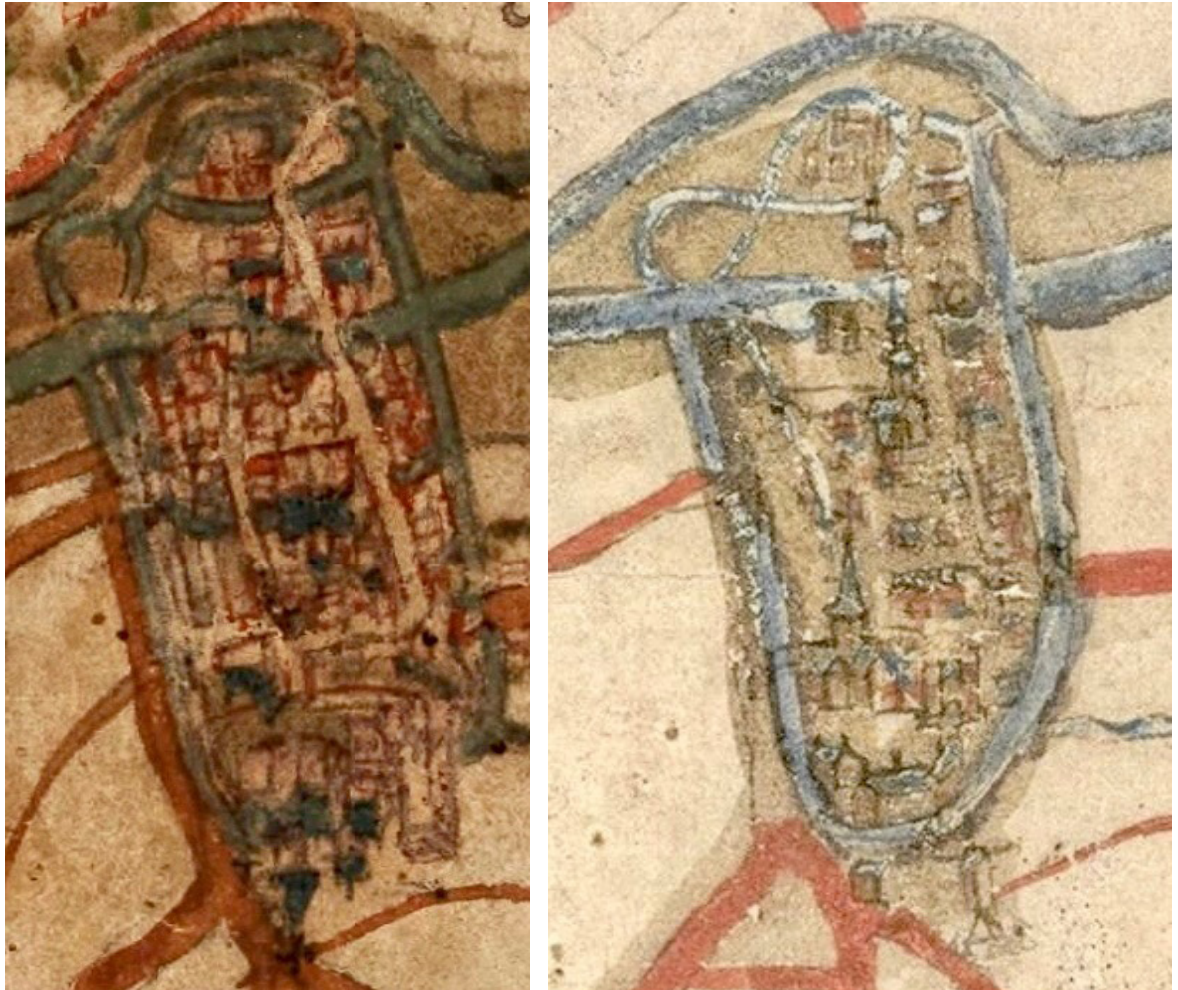
AALST

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

tussen burchtsite en bollewerk in gaat terug op de courtine tussen beide vestingelementen in.⁸ Dit hele netwerk van waterlopen, vestgrachten, onderlinge verbindingen, ... schematiseerde De Dijn in 1626 tot een achtvormige lus zoals wij die reeds aangaven. Bekijkt men de twee stadsplannen naast elkaar dan is deze verklaring voor de hand liggend.

Horenbault 1596 (L) en Philips de Dijn (R)
Ninove intra muros en Denderarmen, beide geörienteerd op het Zuiden

© Algemeen Rijksarchief Brussel, *Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574*;
Bibliothèque national de France, *Paris, Cartes et plans, Rés. Ge AA. 817*

Op de stadsgrachten laat De Dijn in rode kleur de grote toegangswegen naar Ninove aansluiten. Aan de noordelijke kant, aan de voet van de abdijwindmolen, vertrekken als de vingers van een hand vijf wegen. Van links naar rechts (of van het noordoosten naar het noordwesten) zijn dat om te beginnen de Okegembaan en de *heerwech* naar Aalst zoals Horenbault hem noemt. Deze zijn duidelijk als belangrijke wegen met een breed rood lint aangegeven. Een tweede koppel van wegen wordt gevormd door die naar Denderhoutem en Lebeke, waarbij deze laatste de belangrijkste is. Merkwaardig is de verbindingsweg die De Dijn even ten noorden van de stad inkleurt tussen beide 'wegenkoppels' in. Deze weg tekent Van Deventer ca. 1565 niet en vinden wij evenmin terug op latere kaarten van De Dijn, maar wél bij Horenbault in 1596. Een zoveelste

bewijs van de link tussen Horenbault en de kaart van 1626. Een vijfde weg (van secundair belang of zelfs een voetweg?) loopt in noordwestelijke richting naar Nederhasselt. Volledigheidshalve moeten wij nog een voetweg vermelden die vanaf de windmolen richting Herlinkhove loopt. Al deze wegen vinden wij ook terug op De Dijns kaart van de abdijgoederen uit 1644-1645.

Aan de Geraardsbergsepoort vertrekt de *heerwech Audenaerde naer Ninove* (dixit Horenbault in 1596). Deze loopt over Voorde, maar geeft via diverse afsplitsingen verbinding met alle dorpen op de linker Denderoever: Herlinkhove en Outer, Aspelare, Eichem en Appelsterre. De dorpen op de rechteroever zoals Pamel en Meerbeke in Brabant, Pollare, Denderwindeke en Neigem in Vlaanderen zijn onderling verbonden met brede, rode linten, terwijl de verbinding met de Ninoofse Brabantpoort duidelijk als secundair wordt ingeschat. Aan de Nederwijk- of Koepoort vertrekt als laatste uitvalsweg de Pamelstraat. Merkwaardig genoeg herleidt Philips de Dijn hier het duo Nederwijk-Pamelstraat tot een enkele weg van secundair belang, die weliswaar ter hoogte van Okegem uitloopt op een Denderbrug om zo een toegang tot het oude dorpscentrum van Pamel te creëren. Als Denderbruggen zijn er verder nog de Begijnenbrug in de stad zelf en stroomopwaarts een brug tussen Eichem en Pollare. Globaal gesproken laat het wegenpatroon rond Ninove bij de overgang van de zestiende naar de zeventiende eeuw ons nog een beeld zien van een stad die hoofdzakelijk gericht is op de linkeroever van de Dender, op het graafschap Vlaanderen en de steden Aalst, Gent en Oudenaarde.

Over het gebouwenpatrimonium *intra muros* houden wij het in het kader van dit artikel beknopt. Het is niet de bedoeling van nog maar eens de Ninoofse architectuurgeschiedenis te herschrijven.⁹ Uitzondering maken wij voor de weergave van het abdijcomplex in 1626 en meer bepaald van (de restanten van) de (laat-)middeleeuwse abdijkerk. Horenbault tekent in 1596 nog de westbouw (weergegeven als één monumentale constructie) en het tot ruïne vervallen schip, het geheel zonder enig dakwerk. Ongeveer het beeld dat Philips de Dijn ook circa 1620 nog gedetailleerder kan weergeven. Op de kaart van 1626 wordt enkel nog het westwerk weergegeven. In de bronnen heet het inderdaad dat (...) *antique Ecclesiae, quae destructa est ab hereticis occupantibus oppidum Ninivense*,¹⁰ *postea funditus eversa est sub annum 1623*. Het monumentale westwerk overleefde zo te zien deze afbraak. In 1635 zou abt David de onderbouw ervan dan ook nog gebruiken bij de bouw van een beiaardtoren.¹¹

Het is wel merkwaardig dat Philips de Dijn de westbouw frontaal afbeeldt, met andere woorden, gezien vanuit het westen, terwijl hij de oostelijker gelegen parochiekerk afbeeldt met zicht op de noorderbeuk, met andere woorden, vanuit het noorden. De Dijn wisselt dus zijn standpunt voor het uittekenen van zijn stadsplan maar als wij dan toch een observatiepunt moeten aanduiden van waaruit hij de stad schetste, dan komt enkel de abdijwindmolen in aanmerking.

Bij deze kunnen wij een cirkel rondmaken, de cirkel naar de vraag van de afhankelijkheid van De Dijn 1626 tegenover Horenbault 1596. Die is er ongetwijfeld en in hoge mate voor wat het algemeen kaartbeeld betreft. Bij het uittekenen van het stadsgezicht daarentegen is De Dijn uitgegaan van een propere lei. Of dat ook voor de andere stadsplannen zo is, blijft natuurlijk de vraag want als inwoner van Aspelare was Philips de Dijn natuurlijk een bijna-Ninovieter.

1. VAN DE PERRE Dirk; VANDE WINKEL Georges, *Ninove (Nieneve, Ninoven)* [veklarende tekst bij de uitgave van de stadsplattegrond van Jacob van Deventer], - *Het Land van Aalst*, 60, 2008, (4), p. 267.

2. VANDE WINKEL Georges, *Leven en werk van cartograaf Jacob van Deventer (1500/1505-1575) met bijzondere aandacht voor zijn stadsplattegronden van Aalst, Ninove en Geraardsbergen*, - *Het Land van Aalst*, 60, 2008, (4), p. 228.

3. VANDE WINKEL Georges, *Een kaart van het Land van Aalst uit 1626 en landmeter Philips de Dijn*, - VANDE WINKEL Georges (red.), *Philips de Dijn (+ 1665) : cartograaf, landmeter, mathematicus, (Jubileumuitgave 70 jaar 'Het Land van Aalst'*, 70, 2018/4), s.l., Geschiedkundige vereniging Het Land van Aalst, 2018, p. 89 (325).

4. MERCKAERT Bart, *Philips de Dijn, een leven in kaarten*, - VANDE WINKEL Georges (red.), *Philips de Dijn (+ 1665) : cartograaf*,

landmeter, mathematicus, (*Jubileumuitgave 70 jaar 'Het Land van Aalst'*, 70, 2018/4), s.l., Geschiedkundige vereniging Het Land van Aalst, 2018, p. 7-18 (243-254).

5. VAN DE PERRE Dirk, *Het kaartenarchief van de Ninooftse abdij herbekeken*, - *Het Land van Aalst*, 70, 2018, (3), p. 182-198.
6. VANDE WINKEL Georges, *Ninove in handen van François de la Noue en belegerd door Alexander Farnese : een onbekend plan van de stadswallen (1579-1582)*, - *Het Land van Aalst*, 70, 2018, (2), p. 144 en 147-148.
7. Een nadere verklaring van dit complex, hydrografisch netwerk vindt men bij VAN DE PERRE Dirk; VANDE WINKEL Georges, *Ninove (Nieneve, Ninoven)* [verklarende tekst bij de uitgave van de stadsplattegrond van Jacob van Deventer], - *Het Land van Aalst*, 60, 2008, (4), p. 268-271 en 274.
8. Hierover meer bij VANDE WINKEL Georges, *Ninove in handen van François de la Noue en belegerd door Alexander Farnese : een onbekend plan van de stadswallen (1579-1582)*, - *Het Land van Aalst*, 70, 2018, (2), p. 149-147.
9. Een typologisch ingedeeld overzicht van dit patrimonium in de 16de eeuw en daaropvolgend vindt men bij VAN DE PERRE Dirk; VANDE WINKEL Georges, *Ninove (Nieneve, Ninoven)* [veklarende tekst bij de uitgave van de stadsplattegrond van Jacob van Deventer], - *Het Land van Aalst*, 60, 2008, (4), p. 280-282.
10. Hier wordt duidelijk gerefereerd naar de bezetting van Ninove door de troepen van de Franse Hugenoot François de la Noue waarover meer in VANDE WINKEL Georges, *Ninove in handen van François de la Noue en belegerd door Alexander Farnese : een onbekend plan van de stadswallen (1579-1582)*, - *Het Land van Aalst*, 70, 2018, (2), p. 135-148.
11. Over dit alles meer bij VANDE WINKEL Georges, *De middeleeuwse premonstratenzerkerk van Ninove (1157-1623)*, - STEPPE J.K.; JANSSENS Wilfried; VANDE WINKEL Georges, *De premonstratenzerabdij van Ninove (1137-1796). Catalogus van de tentoonstelling over Kerk en Patroonheiligen. Ninove 5-27 oktober 1985*, Ninove, Werkgroep Abdij Ninove, 1985, p. 14-23.

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

UDENAARDE

- Land van Aalst
- Land van Oudenaarde

1. Baarpoot
2. Bergpoot
3. Kasteel van Bourgondië
4. Steenbrug
5. Onze-Lieve-Vrouw van Pamelekerk
6. Meerspoot
7. Cisterciënzerabdij Maagdendale
8. Kasteel van Pamele
9. Burgschelde
10. Tweemolen & Hoofdloose poorte
11. Het Walleken
12. Apostolinnenklooster
13. Borgbrug
14. Sint-Walburgakerk
15. Wellicht stadhuis/ Lakenhalle
16. Grote Markt
17. Beverepoot
18. Nederstraat
19. Einepoot
20. Sint-Martinuskerk Edelare
21. Kerk Leupeghem
22. Leprozerie

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

Wouter De Maeyer

Oudenaerde en Pamele kenden een lang integratieproces sinds de dertiende eeuw, maar de feitelijke eenmaking van de twee stadsdelen, gescheiden door de Schelde, gebeurde pas in 1593. Oudenaerde was de hoofdplaats van de kasselrij Oudenaerde en oefenende niet alleen een belangrijke marktfunctie uit voor het omliggende platteland, het was een belangrijke producent van laken en van wandtapijten.¹

1. Baarpoort: bestond reeds voor 1275, zuidelijke stadspoort, oprichting van de afgebeelde poort wordt op basis van archeologisch onderzoek gesitueerd tussen 1360 en 1390.
2. Bergpoort: verdween reeds in de zeventiende eeuw ten voordele van de vestingswerken van Vauban.
3. Kasteel van Bourgondië: oudste fase gebouwd tussen 1384-1426. Verblijfplaats hertogen van Bourgondië. Afgebroken in 1967 ten voordele van de rechte trekking van de Schelde.
4. Steenbrug: oudste vermelding in 1275, ook Hoge Brug genoemd.
5. Onze-Lieve-Vrouw van Pamelekerk: huidige kerk opgericht in de dertiende eeuw, reeds in 1110 werd er een kapel ingewijd.
6. Meerspoort: plaats waar de Schelde de stad in stroomt.
7. Cisterciënzerabdij Maagdendale: opgericht vanaf 1234, opgeheven in 1796.
8. Kasteel van Pamele: vanaf de dertiende eeuw de verblijfplaats van de heer van Oudenaerde/baron van Pamele.
9. Burgschelde: in de elfde eeuw gegraven doorsteek van de Schelde.
10. Tweemolen – *Hoofdelloose poorte*: dubbele watermolen op de oudste Scheldebrug, reeds vermeld in 1275, archeologisch onderzoek situeert de bouw van de brug en bijhorende poort tussen 1100 en 1170.
11. Het *Walleken*: site met walgracht, archeologisch onderzocht bij de opgraving van De Ham.
12. Apostolinnenklooster: klooster, archeologisch onderzocht bij de opgraving van De Ham.
13. Borgbrug: brug tussen Voorburg en burcht van Oudenaerde
14. Sint-Walburgakerk: eerste kerk gebouwd in begin elfde eeuw, tot in de zeventiende eeuw uitgebreid en verbouwd.
15. Wellicht stadhuis/lakenhalle (wel kruis op toren – maar op die plaats staat geen kerk): lakenhalle dateert uit de veertiende eeuw; stadhuis met belfort gebouwd tussen 1526 en 1536 in laatgotische stijl.
16. Grote Markt: archeologisch onderzoek situeert de oprichting van de Markt in de late dertiende eeuw.
17. Beverepoort: noordelijke stadspoort van Oudenaerde.
18. Nederstraat: straat van de Markt naar de Beverepoort, loopt parallel met de Hoogstraat.
19. Einepoort: oostelijke stadspoort van Oudenaerde.
20. Sint-Martinuskerk Edelare: oudste vermelding in 1110. Vermoedelijk dateren de oudste delen van de huidige kerk nog deels uit de dertiende eeuw.
21. Kerk Leupegem: de kerk van Leupegem was een zestiende-eeuwse gotische kerk. In de negentiende eeuw werd de kerk overgeplaatst naar de Ronseweg.
22. Leprozerie: de leprozerie werd vermeld in *Le Veil Rentier* en bestond zeker tot in de zeventiende eeuw.

De kaart is vermoedelijk vanop de Edelareberg getekend omwille van het overzicht op de stad. Het zuidelijk gedeelte van Oudenaerde, het stadsdeel Pamele, is duidelijker en met meer detail afgebeeld dan het noordelijk gedeelte (de stad rond de Grote Markt).

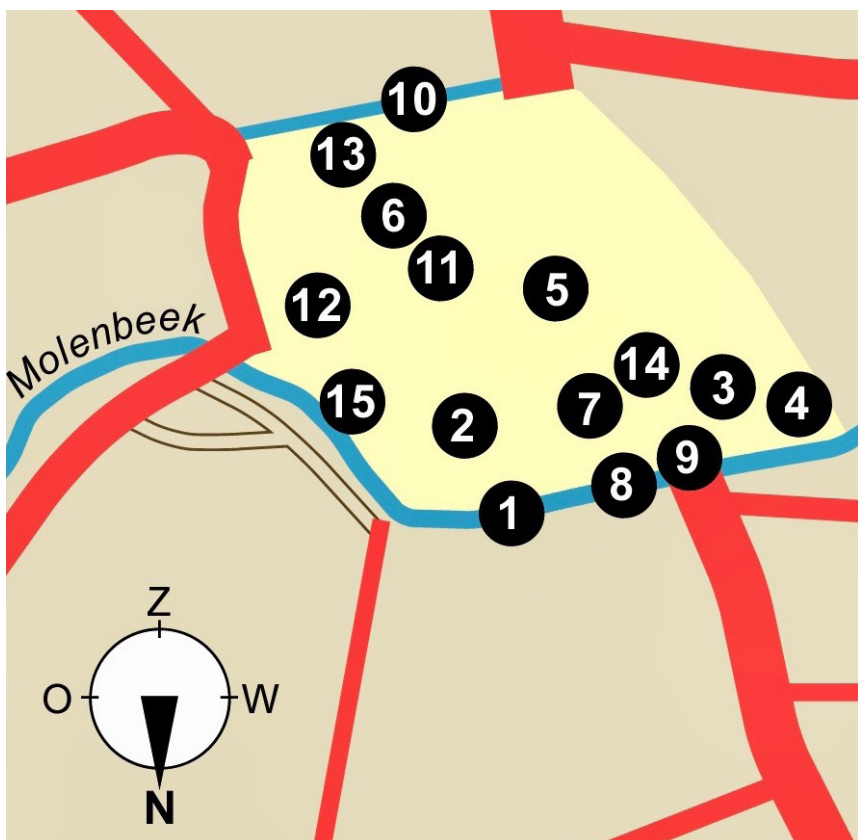
De kaart van Horenbault lijkt topografisch gezien nauwkeuriger. Zo worden bijvoorbeeld zowel de Nederstraat als de Hoogstraat afgebeeld, terwijl bij Philips de Dijn de Hoogstraat ontbreekt. Ook is er bij De Dijn een brug getekend die er nooit geweest is.

1. Tineke VAN DE WALLE, *Van twee wallen eten? De stadsrand als overgangszone tussen stad en platteland in de late 15de en 16de eeuw. Casus Oudenaarde*, onuitgegeven Proefschrift, departement Geschiedenis, Universiteit Antwerpen, 2019.

RONSE

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

- Land van Aalst
- Stad Ronse

1. Molenbeek/ Loozebeek 2. Sint-Pieterskerk 3. Wijnstraat 4. Zwartustersklooster 5. Sint-Hermeskerk 6. Sint-Martinuskerk 7. Kapittelhuis	8. Kerkhofmolen 9. Steenbrugge 10. Oude Vesten? 11. Kerkhof 12. Oud Hospitaal? 13. Grote Markt? 14. Kleine Markt/ Kaatsspelplein 15. Dekenij van het Sint-Hermeskapittel?

Ruben Pede

Ronse ontwikkelt zich in hoofdzaak vanuit twee heerlijkheden. Rond de Kleine Markt situeert zich de Vrijheid, een bedevaartsoord onder kerkelijk bestuur (kapittel). In de omgeving van de Grote Markt ontstaat een handelsnederzetting onder wereldlijk bestuur (heer van Ronse). Deze laatste verkrijgt een stadskeure in 1240. Beide entiteiten gaan echter minstens tot de 10de-11de eeuw terug. Ronse groeit uit tot een centrum met een belangrijke textielproductie. Hoewel in het Land van Aalst gelegen, werd het gebied van Ronse en omgeving pas in 1765 volledig deel van de kasselrij. Na de Franse revolutie wordt het bestuurlijk onderscheid tussen de verschillende eenheden opgeheven en vormt Ronse één gemeente.

1. Molenbeek/Loozebeek: de scheiding tussen beide beken is niet duidelijk weergegeven, noordelijke grens van de Vrijheid. De 'mottes' ter hoogte van deze beken zijn niet aanwezig, misschien komt dit omdat De Dijn de kerkgebouwen in de Vrijheid duidelijker wou weergeven.
2. Sint-Pieterskerk: voormalige parochiekerk van de Vrijheid
3. Wijnstraat: westelijke grens van de Vrijheid
4. Zwartzustersklooster: vrouwenklooster belast met ziekenzorg ter hoogte van de Wijnstraat en Molenbeek
5. Sint-Hermeskerk: voormalige kapittelkerk van de Vrijheid. De toren is duidelijk, het schip is minder duidelijk.
6. Sint-Martinuskerk?: voormalige parochiekerk van de stad Ronse op het grondgebied van de Vrijheid. Het gebouw staat op de achtergrond en is minder duidelijk afgebeeld.
7. Kapittelhuis: onderdeel van het kloostercomplex ten noorden van de Sint-Hermeskerk.
8. Kerkhofmolen: watermolen ter hoogte van de samenvloeiing van de Molenbeek en Loozebeek, die niet duidelijk gescheiden van elkaar weergegeven zijn.
9. Steenbrugge: stenen brug over de Molenbeek aan de noordelijke grens van de stad.
10. Oude Vesten: zuidelijke grens van de stad. Dit oost-west tracé lijkt weergegeven als straat en bevindt op de locatie van de grachten/wallen van de stadsversterkingen uit de vijftiende of zestiende eeuw.
11. Kerkhof: kerkhof van Ronse binnen de Vrijheid tot begin negentiende eeuw, hoofdzakelijk tussen de Sint-Martinuskerk en de Sint-Hermeskerk.
12. Oud Hospitaal?: Sint-Elooihospice ter opvang van de pelgrims van de Vrijheid.
13. Grote Markt?: centrum van de stad Ronse
14. Kleine Markt/Kaatsspelplein: markt/plein in het centrum van de Vrijheid
15. Dekenij van het Sint-Hermeskapittel?

Over het algemeen, kunnen we het volgende vaststellen. De kaart is vermoedelijk vanop de Kruisberg / Hotondberg getekend omwille van het overzicht op de stad. Het noordelijk gedeelte van Ronse (de Vrijheid) is duidelijker en met meer detail afgebeeld dan het zuidelijk gedeelte (de eigenlijke stad rond de Grote Markt).

De vergelijking met de kaart van Horenbault is moeilijk aangezien Ronse net op een vouw/slecht bewaard gedeelte van deze kaart ligt. Het plan van De Dijn is deels te vergelijken maar minder gedetailleerd dan de kopie van 1808 van de kaart van de Vrijheid uit 1623.¹

1. Zie figuur 51 in:

http://www.so-lva.be/sites/default/files/atoms/files/2017C318_2017F9_verslag%20van%20resultaten.pdf

© Algemeen Rijksarchief Brussel, Familie d'Arenberg, Kaarten en plannen, 2574

Verwerking door Gabriël Redant, Borsbeke

Baanderij Zottegem in het Land van Aalst Land van Aalst	1. Parochiekerk Zottegem 2. Markt 3. Egmontkasteel 4. Meerlaangoed	5. Parochiekerk Grotenberge 6. Windmolen 7. Sint-Andrieskapel 8. Parochiekerk Strijpen

Sotteghem 1626

Geert Van Bockstaele

Om Zottegem en onmiddellijke omgeving cartografisch goed te bestuderen, beschikken we over vier kaarten die allen uit eenzelfde periode komen. Op de eerste plaats betreft het de Horenbaultkaart van 1598, vervolgens die van 1626, het kaartenboek van de benedictinessenabdij van Vorst, waar dezelfde cartograaf Philips de Dijn, in 1629 de eigendommen van de abdij in het Zottegemse (van Grotenberge over Zottegem tot Godveerdegem), op een schitterende wijze weergaf. Overigens is die kaart uitvergroot gepresenteerd op de tentoonstelling *'Graven in Vryheydt..., 4000 jaar bewoning in Zottegem'* te Velzeke. Tenslotte heeft de graveerder van Antonius Sanderus in 1641/1644 het centrum van de stad Zottegem (van het kasteel van Egmont tot de kerk) gedetailleerd weergegeven.

Zoals op de andere plaatsen heeft De Dijn ook hier de wegen en straten in het rood aangeduid, de waterlopen, vijvers en grachten in het blauw evenals de daken die reeds met leien bedekt waren. De éénbeukige kerk, midden op de Markt gelegen, heeft op de viering een spitse toren met een open klokkenkamer (ruiter). Wat verder op de Markt bevindt er zich een waterbak of fontein. Ook vandaag is er een (droge) fontein met bovenop het standbeeld van Egmont. Op het einde van de Markt en wat verderop tekende De Dijn een vrij groot vierkant raster. De betekenis ervan is niet duidelijk. Uiterst rechts van de kaart en van de Markt situeert zich *'den meerlaen'* het Meerlaangoed, een omwalde hofstede. De naam verwijst volgens dr. Luc Van Durme *'naar huizen inzonderheid herbergen in een groene omgeving, waar het lied van de merel klinkt'*. In de periode van de dertiende – zestiende eeuw noemde het goed van 'Alsbroek'.¹ Het lag in de omgeving van het huidige Koninklijk Atheneum en blijft in de straatnaam 'De Meerlaan' nog steeds behouden. Wat verder op de baan die naar Strijpen leidt, staat de Sint-Andrieskapel. In een rentenboek van Strijpen dat van 1576 dateert, wordt ze al vermeld. De huidige barokkapel, die onlangs mooi gerestaureerd werd, is van latere datum en werd, volgens de decanale visitatieverslagen, in 1724 – 1725 gebouwd. Een belangrijke plaats neemt het kasteel van Egmont in. Het bevat nog twee vleugels, de derde is al vroeger afgebroken. Het is langs drie zijden omwald. Nochtans geven de twee andere kaarten van 1629 en 1641/44 een volledige omwalling weer. De waterpartijen in de onmiddellijke omgeving van het kasteel suggereren een watermolen. Links van het kasteel op de weg naar Leeuwegem (de Buke) staat een windmolen. Deze situeerde zich waar vroeger het oude Voetbalplein stond en waar nu de residentie, een woon- en verzorgingscentrum, Bruggenhof, is gebouwd. Die molen moet van vrij recente datum zijn, want dr. Luc Van Durme vermoedt dat hij ten tijde van graaf Egmont, die in 1568 geëxecuteerd werd, nog niet bestond.

Op de baan naar Grotenberge, de huidige Grotenbergestraat, staat het kerkje van Grotenberge, met een spits torentje en een open klokkenkamer (ruiter). In 1852 werd de kerk afgebroken. In dat jaar werd er volgens de plannen van priester-architect, Jan-August Clarysse, hogerop aan de Dries, een nieuwe kerk gebouwd. Het kerkhof bleef tot op heden op zijn oorspronkelijke plaats behouden. Dit artikel kwam tot stand dankzij de uitvoerige artikelen over de toponymie van het Zottegemse: Luc Van Durme, 'Egmonts onroerende eigendom in Oost- en Zeeuws-Vlaanderen', in: *Handelingen van het Zottegemse genootschap voor geschiedenis en Oudheidkunde*, XVIII, 2017, p. 359 – 366. Luc Van Durme, *Plaatsnamen te Zottegem en Strijpen*, in: *Handelingen...*, IX, 2, p. 3 – 208. Frans Watté, *Strijpen en St.-Goriks-Oudenhove*, Zottegem, 1990, p. 218.

In memoriam dom Wilfried Verleyen

door Dirk Van de Perre

Dom Wilfried, geboren in 1931 te Sint-Pieters-Leeuw als Herman Verleyen, trad in 1949 in de abdij Affligem in, werd priester gewijd in 1955 en overleed na een val te Aalst op 1 januari 2019.

Dom Wilfried studeerde tijdens zijn priesteropleiding theologie en filosofie, maar is toch vooral bekend als historicus. Na eerst over de figuur van de Affligemse proost Beda Regaus (1753-1808) te hebben gepubliceerd, promoveerde hij in 1979 aan de KU Leuven tot doctor in de geschiedenis met een door de Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Schone Kunsten gelauwerd proefschrift over proost Benedictus van Haften (1616-1648). Dom Wilfried was niet alleen geïnteresseerd in de moderne tijd, maar evenzeer in de middeleeuwse en de hedendaagse geschiedenis van zijn abdij. Van die ruime blik getuigt zijn boek *Negen eeuwen Affligem* uit 1983, maar vooral zijn monumentaal werk *Necrologium van Affligem, 1083-1992*, dat in afleveringen verscheen in het tijdschrift *Eigen Schoon en De Brabander* en in 1993 gebundeld werd tot een boek. Het is het werk dat ik tot vandaag het meest gebruik en raadpleeg. Van elke monnik die ooit in de abdij Affligem geleefd heeft en van elke weldoener is een korte biografische schets opgenomen. Het typeert zijn werkmethode, minutieus, strevend naar volledigheid, maar voorzichtig in de conclusies.

Dom Wilfried schreef naast boeken ook talrijke artikelen in tijdschriften, zowel in gerenommeerde internationale als zeer lokale heemkundige bladen. In *Het Land van Aalst* publiceerde hij, gespreid over veertig jaar, tien bijdragen, de eerste twee in 1965, waaronder een artikel over het geslacht Verleyen, de laatste in 2007 over de Aalsterse musicus Stephan De Jonghe. Zijn artikel uit 1993 over abt Modest van Assche mag inhoudelijk als een van zijn belangrijkste worden beschouwd. Het is langs de weg van het tijdschrift dat ik hem heb leren kennen. In zijn functie van archivaris van de abdij bezocht ik hem meermaals. Hij was bij mijn opzoeken steeds een behulpzame en vriendelijke gids. Hij beheerde het rijke archief nauwgezet en ordelijk. De laatste maal dat ik hem ontmoette, was op 6 oktober 2016. Ik was op zoek naar gegevens over de Nederlandse architect Alexander Kropholler en diens betekenis voor de Affligemse abdij. Dom Wilfried had grote belangstelling voor de bouwgeschiedenis, getuige zijn boek *Iconografie van de Sint-Pieters-en-Paulusabdij Affligem* uit 1990 en zijn artikel uit 2000 in ons tijdschrift over de voormalige neogotische abdijkerk. Hij had heimwee naar die kerk en voelde zich in de nieuwe open abdijkerk als monnik wat te kijk gezet. Hij was toen pas hersteld van een val na bewustzijnsverlies en had het nog moeilijk om niet verloren te lopen in de immense kloostergebouwen met zijn talrijke gangen en deuren. Hij leidde mij rond in de gebouwen van Kropholler, wiens stijl hij te zwaar en somber vond, en vertelde me hoe onder invloed van dom Albertus Van Roy, Kropholler was binnengehaald en de Franse architect en benedictijn dom Bellot, die de huidige refter heeft ontworpen, opzij werd geschoven omdat diens architectuur te exotisch en te weinig Vlaams oogde. We bezochten ook de archiefkamer en hij liet mij een kijkje nemen in zijn sobere cel, waar een voor mij tot dan toe onbekend aspect van zijn persoonlijkheid aan het licht kwam. Aan de muur hing een poster, niet van de paus of een of andere heilige, maar van Wout Van Aert in zijn trui van wereldkampioen veldrijden. De frêle en timide dom Wilfried was niet alleen een engelachtige monnik en een uitstekend historicus, maar ook een groot wielerliefhebber. Hij was dus toch een mens van vlees en bloed.

Het is met liefde en respect dat ik eer betuig aan zijn nalatenschap, zowel op menselijk als op historisch vlak en namens het bestuur van *Het Land van Aalst* mijn erkentelijkheid uitdruk voor de gewaardeerde bijdragen die hij voor ons tijdschrift geschreven heeft.

L: *Dom Wilfried als monnik, altijd in habijt, en als mens: graag een babbeltje slaan met toevallige bezoekers van het Cultureel Centrum*

Jord. vander Koghen
oud van Amboven.
J. Verhagen
in 1648 & 1748

Ontwerptekening Theodoor Verhagen uit Ninoofse kerkarchief ‘terug van weggeweest’

Dirk Van de Perre

Op 25 februari 2019 kreeg ik de melding van pastoor Alexander Vandaele dat de gerestaureerde ontwerptekening van Theodoor Verhagen van het zuidelijke transeptaltaar van de Ninoofse abdijkerk (1749) opnieuw in het kerkarchief is beland. De tekening verdween na 16 april 2016 (zie mijn bericht in *Het Land van Aalst*, 70, 2018, p. 149-150). Ze is dus blijkbaar door iemand uit de dekenij meegenomen, zonder dat dit geregistreerd werd, en is nu teruggebracht. Wat de dader bezielde heeft, is mij onbekend. Het belangrijkste is dat het kunsthistorisch belangrijkste document uit het Ninoofse kerkarchief terug is en dat mij verzekerd is dat voortaan alleen nog een geregistreerde toegang tot het kerkarchief, dat nog ter plaatse in de Ninoofse pastorie beheerd wordt, mogelijk is.

L: *Gerestaureerde ontwerptekening van het zuidelijk transeptaltaar voor de Ninoofse abdijkerk, gedateerd 16 mei 1749 met handtekeningen van beeldhouwer Theodoor Verhagen en abt Ferdinand Van der Haeghen. (Kerkarchief O.L.V.-Hemelvaart Ninove)*

De auteurs

Geert Van Bockstaele

Bevegemstraat 14
9620 Zottegem
geert.vbockstaele@skynet.be

Marcel Cock

Pijlekaart 103
9506 Schendelbeke
marcel.cock@telenet.be

Jozef Dauwe

Grote Markt 19
9200 Dendermonde
jozefdauwe@hotmail.com

Guy Dupont

Dulle-Grietlaan 12
9050 Gentbrugge
Guy.Dupont@stad.gent

Wouter De Maeyer

SOLVA - Zuid III
Industrielaan 25B
9320 Erembodegem
wouter.de.maeyer@so-lva.be

Ruben Pede

SOLVA - Zuid III
Industrielaan 25B
9320 Erembodegem
ruben.pede@so-lva.be

Dirk Van de Perre

Hoogstraat 23
9401 Ninove-Pollare
dirkvandeperre@skynet.be

Jean-Paul Vanlierde

Lijsterlaan 6
8500 Kortrijk
jean.paul.vanlierde@gmail.com

Wilfried Vernaeve

Brouwerijstraat 39
9300 Aalst
wilfried.vernaeve@telenet.be

Georges Vande Winkel

Heirebaan 107
9400 Ninove-Denderwindeke
vande.winkel.georges@gmail.com

Het LAND van AALST

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Jaargang **LXXI** • 2019 • Nummer **1** • januari - februari - maart

Reinoud Vermoesen, Georges Vande Winkel en Gabriël Redant <i>De stadsgezichten van de landmeter in kaart gebracht. Philips de Dijn 1626</i>	1-4
Wilfried Vernaeve <i>Aelst 1626</i>	5-7
Jozef Dauwe <i>Dendermonde 1626</i>	8-14
Guy Dupont <i>Ghendt 1626</i>	15-27
Marcel Cock en Geert Van Bockstaele <i>Gheeraertsberghe 1626</i>	28-35
Jean-Paul Vanlierde <i>Lessene 1626</i>	36
Georges Vande Winkel <i>Nienove 1626</i>	37-41
Wouter De Maeyer <i>Audenaerde 1626</i>	42-44
Ruben Pede <i>Ronse 1626</i>	44-45
Geert Van Bockstaele <i>Sotteghem 1626</i>	46-47
Dirk Van de Perre <i>In memoriam dom Wilfried Verleyen</i>	48-49
In de kijker	50-51